

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
TÜRK HALKBİLİMİ ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ (THBMER)

Somut Olmayan Kültürel Miras
YAŞAYAN ÂŞİK SANATI
Uluslararası Sempozyum Bildirileri

Intangible Cultural Heritage
LIVING MINSTREL ART
International Symposium Papers

Yayına Hazırlayanlar
M. Öcal OĞUZ - Selcan GÜRÇAYIR

Gazi Üniversitesi

Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları: 17

© Bu kitabın bütün hakları Gazi Üniversitesi THBMER'ne aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Ankara 2011

ISBN: 978-975-507-253-1

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Grafiker

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

Baskı, Cilt

Grafiker

Ofset Yayıncılık Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Ali Kabakçı İşhanı 85/3

İskitler-ANKARA

Tel : 0 312. 384 00 18

Faks : 0 312. 342 16 52

Cemde Âşık ile Müziğin Yeri ve Önemi

The Place and Importance of Ashik and Music in Cem

Armağan COŞKUN ELÇİ*

ABSTRACT

In this study, the music and the musical expression forms specific to the minstrel style poetry tradition were discussed by establishing a relationship with Cem and minstrel. In the introduction episode, general information about “the structure of faith of Anatolian Alevism, Cem and minstrelsy tradition” that will throw light on understanding the subject was given. In the second episode, the data obtained from Cem of Görgü/Abdal Musa(Unity) which took place in Çankırı/Şabanözü/Kutluşar village were analysed and presented under titles. In the third episode, a conclusion was tried to arrive by the way of explicating the place and importance of the triangle composed of oral culture, oral transfer and melodic transfer.

Key Words: Cem, minstrel tradition, ashik.

I.GİRİŞ

A. Anadolu Aleviliğinin İnanç Yapısı

Anadolu Aleviliğinin inanç yapısı genel olarak Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Fatima, 12 İmam, Kerbelâ Olayı, Bâtınlık, 4 kapı 40 makam, 3 sünnet 7 farz, 12 farz, tevella-teberra... üzerinde şekillenmiştir.

---

* Yard. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Türk Halkbilimi Bölümü Öğretim Üyesi, aelci@gazi.edu.tr.

Allah birdir; Muhammed O'nun elçisidir ve peygamberdir; O'ndan sonra imamlık Hz. Ali'nindir. Alevi toplumu 12 İmam'a ve İmanın tüm yanlışlardan ve günahlardan arındığına inanır. 12 imam sırasıyla: Ali, Hasan, Hüseyin, Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer-i Sadık, Musa-i Kâzım, Ali'yyür Rıza, Muhammed Taki, Ali'yyün'Naki, Hasan'ül Askeri, Muhammed Mehdi. Mehdi'nin kaybolduğuna ve bir gün zulme son vermek için döneceğine inanılır. (Önder 2007: 125; Şener 1996: 64; Zelyut 1992: 84; Melikoff 1999: 233) Kerbelâ'da İmam Hüseyin ile ailesinin şehit edilmesi olayı yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktararak bugünlere gelip; Alevilerin toplumcu ve mücadeleci kişiliklerinin oluşumunda İmam Hüseyin'e yapılan haksızlığın önemli yansıması olmuştur.(Zelyut 1992: 111) Anadolu Aleviliği'nin batınlığında Kur'an'ın öz, içsel anlamı önemli olup; namaz, hac, zekât, oruç gibi ibadetler zahirî anlam taşır; önemli olan bâtını manadır, özdür. (Önder 2007: 125) Alevi inancının 4 kapısı ve 40 makamı vardır. Şeriat kapısı makamları: İman etmek, ilim öğrenmek, ibadet etmek, haramdan uzaklaşmak, ailesine yararlı olmak, çevreye zarar vermemek, peygamberin emirlerine uymak, şefkatli olmak, temizliğe önem göstermek, yaramaz işlerden sakınmak. Tarikat kapısının makamları: Tövbe etmek, mürşidin isteğine uymak, temiz giymek, iyilik yolunda savaşmak, hizmetli olmak; haksızlıktan korkmak, umutsuzluğa düşmemek, ibret almak, nimet dağıtmak, özünü fakir görmek. Marifet kapısının makamları: Edepli olmak, bencillik, kin ve garezden uzak durmak, mahrem olan şeylerden kaçınmak, sabır göstermek, utanmak, cömert olmak, ilim öğrenmek, hoşgörü göstermek, özünü bulmak, arif olmak. Hakikat kapısının makamları: Alçak gönüllü olmak, kimsenin ayıbını görmemek, yapabileceği hiçbir iyiliği esirgememek, Allah'ın her yarattığını sevmek, tüm insanları bir görmek, birliğe yönelmek ve yöneltmek, gerçeği gizlememek, manayı bilmek, sırrı öğrenmek, Allah'ın varlığına ulaşmak. (Zelyut 1992: 35; Önder 2007: 126-127; Bozkurt 1996: 93) 4 kapı 40 makamın yanında tevella ve teberra anlayışı da hâkimdir. Tevella anlayışında Ehl-i Beyt'i sevenleri sevip sayma; teberra anlayışı da bunun tersidir. (Hz. Ali'nin hakkını yediklerine inanılan Ömer, Ebu Bekir, Osman, Muaviye; İmam Hüseyin'i Kerbelâ'da katleden Yezid bu anlayışta yer almaktadır.) İnsanın eğitim aracı olarak üç sünnet, yedi farz ve on iki farz olgusu kabul edilmektedir.¹ (Zelyut 1992: 314-315)

¹ Geniş bilgi için bakınız: Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, 8. baskı, Yön Yayınları, İstanbul 1992, s.314.

Alevilikte “takıyye” gizlilik esastır. (Önder 2007: 127; Zelyut 1992: 50) Alevilerin dinî önderleri “dede²”lerdir. Dedelik Ali soyundan gelir. Alevi inancında insan kutsaldır; bütün çabalar insana yöneliktir. İmam Cafer’in tanımıyla “İnsanın biçimi Allah’ın halketme, yaratma gücünü dışı vurduğu en üstün tanıklıktır. İnsan, Allah’ın kudreti ile kaleme aldığı kitaptır. Hikmet ile bina ettiği mabeddir. Bütün kâinattaki suretlerin bir araya getirilmiştir.” “Dolayısıyla kendini bilen, Rabbini bilendir” (Önder 2007: 127) Zelyut, insanın kutsal olma noktasını, Kur’an’daki ayetlerle açıklamıştır.³ “Eline, beline, diline sahip ol” anlayışı ile Alevi “ahlakı”nın temeli Kur’an’saldır. (Önder 2007: 127)

Alevilikte insan gönlünün Tanrı evi, Kâbe olduğu inancı yer almaktadır. Allah’a ulaşmanın, onun sırrına ermenin yolu insandan geçer; insan sevgisi inancın esasıdır. (Şener 1996: 113-114; Birdoğan 1990: 301) Anadolu Aleviliği, Oğuz Türkleri’nin Anadolu’da biçimlendirdiği bütünüyle kendine özgü, Ehl-i Beyt sevgisi ve İmam inancı dışında diğer Şii, Bâtini ya da Alevi olarak tanımlanan inançlardan farklı bir İslami yorumdur ve Anadolu Alevileri 700 yılı aşkın bir süre grup dışı evliliği kapalı yaşamış bir toplum olarak ırki niteliklerini en iyi şekilde korumuş, Anadolu’daki en saf Türk unsurdur. Anadolu Aleviliği, Kur’an’ı kitap, Hz. Muhammed’i peygamber olarak tanıyan, İmam inancına ve Ehl-i Beyt sevgisine dayalı İslami bir inançtır. (Önder 2007: 122-124) Alevilik ve Bektaşilik birbirinden ayrılmaz bir bütündür. İslamiyeti mümkün olduğunca şekilden arındırarak özünü yaşama geçirmiş olan ve özellikle Maverâünnehr’deki göçebe Türk kabilelerinin uyguladığı, yorumladığı İslam anlayışına Alevilik-Bektaşilik denir. (Doğan 1995: 20)

B. Cem

Cemler, Alevi-Bektaşî topluluğunun önemli kurumlarından biridir. Önceleri ayin-i cem, ayn’ül cem vb. isimlendirilen cemlere günümüzde sadece genel olarak cem denilmektedir. Sözcüğün anlamı üzerinde tespit ettiğimiz görüşlerden bazıları şunlardır: Eröz (1992: 100) “Âyin; âdet, görenek, kanun, töre demektir. İbadet âyinleri, ibadet görenekleri, ibadet merasimi,

² Dedelik kurumu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Yrd. Doç. Dr. Ali Yaman, Alevilikte Dedeler Ocaklar, İstanbul 1998; Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyasal Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1996.

³ Geniş bilgi için bakınız: Rıza Zelyut, a.g.e., s. 53-66

tapma şekilleri demek oluyor. Âyin koymak, din getirmek, ibadet töreleri koymak, din inançları ve şekilleri yerleştirmek manâlarına geliyor. Açıkça görülmektedir ki; âyin, kanun, töre, âdet demek oluyor ve ayn (varlık)la bir ilişkisi bulunmuyor. Âyin-i cem ise, toplantı töresi, cem âdeti demektir. “Cem”, “Cemiyet”, toplatma, toplanma anlamına gelir. Alevi-Bektaşî nefeslerinde de cem toplanma anlamında kullanılır: Hamdi'nin bir nefesi:

Cem olup erenler yerli yerine
Erlere yâ Muhammed Ali çağırır
Mürşidin agâh olur sırrına
Birler yâ Muhammed Ali çağırır...

Noyan (1995: 166) “Âyin-i cem, ayn-ül cem'den bozmadır. Ayn; varlık, gerçek, öz anlamına gelir. Böylece gerçek birleşme, birliğin öz anlamına gelen bir deyim olarak Bektaşîler ve Mevleviler arasında kullanılmaktadır. Bir toplantının ayn-ül cem adını alabilmesi için kurban tığlamak, helva pişirmek şarttır. Toplantının yapılış sebebine göre muhib ayn-ül- cemi; derviş, baba, halife ayn-ül- cemi denir. İran mitolojisindeki Cem (veya Cemşid)'in içki meclisi olan Âyin'i Cem efsanesiyle ayn-ül- cem'in hiçbir ilgisi yoktur.” Fığlalı (1994: 326) “Toplantı töresi ve cem töreni anlamına gelmekte olup Alevi-Bektâşîlerin cemaatle birlikte yaptığı ibadet olarak algılanan kutsal töreni ifade etmektedir.” Eyüboğlu (1980: 324) “Âyin-i cem toplanma değil, “Cem Töreni” anlamına gelir. Bu deyimde geçen “Cem” şarabın bulucusu İran kralı Cem'in adından gelmektedir. Bu nedenle büyük harflerle Âyin-i Cem biçiminde yazılması gerekir.” Özön'ün (1955: 52) hazırlanmış olduğu sözlükte “âyin ve cem” şöyle açıklanmaktadır: Âyin Farsça olup; yol, davranış, din merasimi, âdet ve gelenek. Cem Arapça olup; toplama, bir yere getirme, toplam.” Biz, her iki kelimeyi birleştirdiğimizde toplu ibadet, cem töreni, toplantı töresi gibi kavramlarla karşılaşmaktayız. Farklı görüşler sunan bu örnekleri çoğaltmamız mümkündür; ancak sınırlama yapma gereği ile bu bilgiler ışığı altında “toplulu ibadet, cem töreni, cem âdeti anlamlarına vurgu yapmamız mümkün görünmektedir.

Bölgeden bölgeye, şehirden şehire, köyden köye ve hatta dedelerin bağlı oldukları ocaklara göre bile değişen, çeşitlilik gösteren ve bunun sonucunda mutlak bir standarda konulamayan cemlerin mitolojik ve soyut anlamda “Kırklar Meclisi”⁴nden kaynaklandığına inanılmaktadır.

⁴ Geniş bilgi için bakınız: Fuat Bozkurt, Buyruk, İstanbul 1982; Bedri Noyan, Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?, Ankara 1985.

Cemlerin somut anlamda tarihî çıkış noktasına baktığımızda çeşitli görüşlerle karşılaşmaktayız. Orta Asya kaynaklı; Anadolu kaynaklı; Anadolu Tanrısı Dionysos için yapılan kutsal tören şeklinde.⁵Cemlerin ilk şekillerinin İslamiyetten önce varolduğunu düşündüğümüzde neredeyse ikibin yılı aşan bir zaman diliminin ortaya çıkmasının yanı sıra; Türklerin, Orta Asya'dan özellikle şamanlıktan getirmiş oldukları bu olguları İslamiyet'i kabul ettikten sonra da sürdürmüş oldukları, düşüncesindeyiz.

Birdoğan (1995: 233) Anadolu Aleviliğindeki törenleri iki bölümde incelemiştir:⁶ birincisi katılanlara "Alevi" adını veren "Hz. Ali"nin anıldığı, O'nun kutsal etkisinin hissedildiği "Ali", "On İki İmam", "Hacı Bektaş Veli" vb. yol ulularının temsilcisi olan "Pir" in katıldığı dinsel törenlerdir. İkinci tip törenler ise yılın belirli günlerinde birliği sağlama amacına yönelik olarak adak kurbanlarının kesildiği törenlerdir. Birinci bölümdeki törenler gizli, ikinci bölümdeki törenler açık yapılıdır. Bal da, buna paralel bir tasnif oluşturmuştur: birincisi temel tören özelliği taşıyan âyin-i cem; ikincisi zorunluluğu olmayan ve daha az belirleyici olan törenlerdir ki bunlar ya dinsel içeriklidir (muharrem orucundan sonra yapılan aşure törenleri); ya doğadaki değişimlerle ilgilidir (nevruz, hıdırellez); ya da yaşamla ilgilidir (ölüm törenleri gibi).

⁵ Geniş bilgi için bakınız: M.Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı'nda ilk Mutasavvıflar, Ankara 1986/ "Anadolu'da İslamiyet", D.E.İ.M.II, 1 (Ocak 1962)/"İslam Sufi tarikatlarına Türk- Moğol Şamanlığın Tesiri", A.Ü.İ.F.D., XVIII, Ankara 1970; W. Eberhard, Çin'in Kuzey Komşuları, Ankara 1992; Metin And, Oyun ve Büğü, İstanbul 1974; Baga Sait bey, Türkiye'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayi Zümreleri, Haz. İsmail Görkem, K.B. yay. Ankara 2000; Emel ESİN, "sema", Türk Edebiyatı dergisi, 36, Aralık 1974; F.W. Radloff, Sibiryadan 1-2, Çev. Ahmet temir, İstanbul 1955-56; V.V. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Haz. Y. Kâzım Kopruman, 1975; J. Kingsley Birge, Bektaşîlik Tarihi, Çev. Reha Çamuroğlu, Ankara 1991; Fuat Bozkurt, Semahlar, İstanbul 1995; A.Josef Dierl, Anadolu Aleviliği, İstanbul 1991; F.W. Hasluck, Bektaşîlik tetkikleri, çev. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928; Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara 1949; I. Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, Çev. Turan Alptekin, İstanbul 1993/Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe, İstanbul 1998; Ahmet yaşar Ocak, Bektaşî Menakıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul 1983; Orhan Türkdoğan, Alevi-Bektaşî Kimliği, İstanbul 1995; L.P. Patatov, "Göçebelerin İbtidai Cemaat Hayatlarını Anlatan Çok Eski Bir Adet", Çev. Resime Uygun, İ.Ü. EFD, XI.15, İstanbul 1960; Ali Tayyar Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı, Ankara 1999; İ.Zeki Eyüboğlu, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik, İstanbul 1990.

⁶ Geniş bilgi için bakınız: Nejat Birdoğan, Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, 1990.

Belirli dinî uygulamaların yürütüldüğü ve her aşamasında simgeleştirilen davranış kalıpları ile ritüelleştirilen cemler, Alevi kolektif bilincinin en önemli parçasıdır (Engin 2000; 4). “Yol bir sürek binbir” anlayışının paralelinde uygulamada belirli bir ortak kabul görmüş çekirdek yapı ve davranış kalıbının yer aldığı törenler yani cemler sosyal, toplumsal, dinsel, kültürel, eğitsel vb. boyutlar ihtiva etmektedir. Bireyin kendisini rahatlattığı ruhlarının yenilendiği cemler, birleştirici ve sosyal dayanışmayı sağlayan bir işleve sahiptir – yol kardeşliği (musahiplik) oluşturması sebebiyle ve ayrıca da görgü kuralları ile iyi bir yaşam tarzını uygulamaya koymaktadır. Kültürel boyuta baktığımızda on iki hizmet yerine getirilirken on iki imama saygıyı da ihtiva eden uygulamalar sırasında şiir, müzik ve semahların beraberce rol aldığını görüyoruz; yani saz, sohbet ve semah bir aradadır; müzik ön plandadır. Kur’an’dan ayet okunduğu gibi, dualar (gülbenk, gülbank, hayırlı, terceman) hep Türkçedir. Bu durumda cemler Türk diline, dinine tarihine, folkloruna, felsefesine, müziğine vb. olgulara hizmet etmektedir. Eğitsel yöne baktığımızda sohbetler, yetişkinlerin anlattıkları örnek olaylar, tarihsel olayların yorumlanması, dem alma ve sofrada kadın erkek birlikteliği, hiyerarşik bir düzen içinde iş bölümüyle işlerin görülmesi öncelikli olarak dikkat çekmektedir. Cemler, Alevilikte dinî amaçta yapılması sebebiyle bu boyutta da karşımıza çıkmaktadır. Kur’an ayetlerinin yanı sıra dedenin duaları, söylenen nefesler, yapılan niyazlar hep cemlerin dinî boyutunu göstermektedir. Bireylerin sosyal ve kişisel olarak sorgulandığı cemler bir yargı merkezi olma, halk mahkemesi olma özelliğini de göstermiştir. Bireylerin ahlak ilkelerine uyup uymadıkları soruşturularak şikâyeti olan varsa cemde görüşülerek topluluk arasında tartışılıp problem çözülmekte, gerektiğinde ise düşkünlük cezası verilmektedir, yani suç işleyen cezasını cemde alır ve bu dünyada cezasını çekmiş olur. Bu sorgulamada tüm insanlar eşittir; alınan kararlar kolektif iradenin ürünüdür. (Yıldırım 1999: 17) Zelyut ve diğer araştırmacıların da katıldığı gibi cemler özellikle Osmanlı devleti zamanında halkın mahkemesi konumunda olmuştur.

Aleviler sorunlarını çözmek için mahkemeye gitmemiş; cemde çözümlenmiştir. Diğer yola başvuranlar ise düşkün sayılmıştır (Zelyut 1990: 182). Ayrıca cemin bu boyutunda savunma hakkında bir kısıtlama söz konusu değildir (Yıldırım 1990: 16). Cemde gönül birliği edilirken rızalık alma olgusu önem arz etmektedir. Ceme gelme ve girmede razılık konu-

sunda problem varsa bu çözümlenir; birlik ve dayanışma sağlanır. Birey cemdeki uygulamalardan geçerek kazanmış olduğu donanımla toplum tartısında yer alır. Bu bağlamda kendi yaşamını ceme getirir, diğerlerinin içine katar ve kendi yaşamına da alıntılar yapar. Benzer bir örnek verelim: Ceme gelirken herkes bir şey getirir. Çörek, börek, kuruyemiş vb. bütün getirilenler birleştirilir; eşit bir şekilde giderken herkese dağıtılır. Rızalık olgusu ve nihayetinde paylaşım cemlerde böyle sergilenmektedir. Rızalık olgusu deyince ceme getirilen koyunun kurban olmayı kabul edip etmediğini yani rıza gösterip göstermediğini belirtmesi için bir işaret vermesi beklenir. Bu olayın da doğrudan cemde rızalık olgusu ile ilgili olduğu aşikârdır (Coşkun Elçi 1998: 589)

Cem yerine erkân, kurban (musahip kurbanı, musahip erkânı), meydân-ı Ali vb. isimlendirmelerle yöreden yöreye farklılık olmasının yanında; musahip cemi, ikrar cemi, görgü cemi, dar cemi, Abdal Musa (birlik cemi), muhabbet cemi... gibi çeşitlilik göstermektedir. Cemde sembolik anlamda 12 hizmet olarak yapılan ritüeller; isim, sayı vb. bakımdan yöreden yöreye ve ocaklara görede değişiklik göstermektedir. Sırasıyla 12 hizmet: Mürşit, Rehber, Gözcü, Çerağcı (Delilci), Zâkir (Âşık, Sazandar, Guyende, Güvender, Kamber), Carcı (Süpürgeci, Ferraş), Saki (Saka, Sakka, ibrikdar, Dolucu), Sofracı (Kurbancı, Lokmacı, Karakazanan, Nakib), Pervane (Semahçı, Peyikçi), Kuyucu, Bekçi, İznikçi.

C- Âşıklık Geleneği

Geçmişte ozan (Oğuzlar), kam (Altay Türkleri), baksı (Kırgızlar), oyun (Yakutlar), şaman (Tonguzlar) vb. gibi isimler alan âşıklar hekimlik, büyücülük, müzisyenlik gibi işleri yaparak topluluğun temsilcileri durumundaydılar. Türklerin en eski millî sazı, kopuzu çalarak ordunun başarı ve kahramanlıklarını öven bu sanatçılar hiç şüphesiz daha sonraki saz şairlerimizin dedeleri idiler. (Köprülü 1962:) İslamiyet'ten önce şaman kültür ve geleneğini temel alarak şekillenen; İslamiyet'i kabul ettikten sonra da bazı inanç sistemlerinin tarikatlarında vücut bulan, eski Türk edebiyat geleneğinin bir uzantısı olan âşık edebiyatı, Alevilik-Bektaşılık mensupları arasında yayılıp gelişerek yeni kültür ve dinin etkisinde bir ölçüde değişerek yeniden şekillenmiş ve gelişmiştir. (İslamiyet'in kabulünden sonra ozan-baksı geleneğinin özelliklerinden büyücülük, hekimlik, din adamlığı gibi özelliklerin terk edilmesiyle) (Günay 1993: 18)

Âşık edebiyatının 16. yüzyılda yeni bir şekilde sistemleştiği ve kendisine ait yazılı kaynakların oluştuğu çoğu araştırmacılar tarafından ortak kabul görmektedir.(Sakaoğlu 1989: 105; Günay 1993: 18; Oğuz 1992: 9) İslamiyetin kabulü ile terk edildiği düşünülen ozan-baksı geleneğinin beş asır sonra birden bire İslami biçimde ortaya çıkmasının mümkün olmadığını aktaran Günay, İslamiyetin kabulünden sonra yeni bir yurt edinme gayreti ve mücadelesi içinde olan Türklerin bu dönemde yeni dini benimseme ve yayma çabası ile bugün Tekke Edebiyatı (Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı) adı ile anılan tarzda eser vermelerinin (ki bu eserler millî nazım şekillerimiz ve unsurlarımızla vücut bulmuştur) ve bunlara daha çok itibar etmelerinin makul olacağını ifade eder. (Günay 1993: 18) Köprülü, 16. yüzyılda âşıklık geleneğinin gelişmeye başladığını; Anadolu ve Rumeli'nin büyük merkezlerinde, serhat kalelerinde âşıkların çoğaldığını; bu döneme ait olan az miktardaki eserlerden âşıkların halk kültürü öğelerini kuvvetli bir şekilde hissettirdiğini; 16. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla de Divan Edebiyatı Ve Tekke Edebiyatı'nın etkisinin artması sonucu, Arapça, Farsça kelime ve terkipler kullanıldığını; üslupta ve mecazda Divan şiirinin etkisinin belirginleştiğini; âşıkların genellikle ordu içinde yer alması sonucunda tarihî ve edebî kaynakların arttığını ve 16. yüzyıl hakkında bilgi sahibi olmamızı sağladığını aktarır. (Köprülü 1962: 122) Geleneksel âşık gezilerinin yaygınlaşmasının paralelinde âşıklık geleneği Osmanlı kültürünün merkezi olan İstanbul'da klasik müzikten de öğeler almış; klasik Türk müzik makamları ve aruzlu şekiller âşık fasıllarında önemli yer tutmuştur. Yine bu yüzyılda Osmanlı ordusunda yeniçeri olarak seferlere katılan ve savaş, antlaşma vb. durumları şiirlerinde işleyen âşıklara "Ocak âşıkları" adı verilmiştir. (Artun 2001: 39) Âşık edebiyatının gerilemeye başladığı 18. yüzyılda âşıklar, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Divan edebiyatının etkisinde kalarak hatalı bir şekilde aruzu kullanan âşıkların sayısı artmıştır. Âşıklar panayırarda, meyhanelerde, kahvehanelerde sazlarıyla şiirlerini söylemeye devam etmişlerdir. (Köprülü 1962: 391) 19. yüzyıl âşıklık geleneğinin zayıflayıp güç kaybettiği bir yüzyıl olmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde Bektaşî tekkelerinin tekrar açılmasıyla geçici bir gelişme göstermiş; büyük şehirlerdeki âşık kahvelerinin yerini tutmaya çalışan Semai Kahveleri, gelenekten koparak dar bir çevreye seslenen bir zümre edebiyatı karakteri almış olmanın yanında eski canlılığını kazanamamıştır.

(Köprülü 1962: 43) Özellikle İstanbul'da yapılan âşık fasılları yüzyılın sonunda önemini yitirmiştir. Âşıkların çoğunun okur-yazar olduğu bu yüzyılda âşık kolları yer almıştır: Emrah Kolu, Ruhsatî Kolu, Şenlik Kolu, Sümmanî Kolu... (Kaya 2000: 13) Veysellerin, Sularilerin, Ferrahilerin, Celâlilerin damgasını vurduğu 20. yüzyılda âşıklık geleneği duraklama yaşamıştır. Âşıklarımız millî nazım şekillerimize uygun olarak şiirler söylemişlerdir. Cönklerde türkü, koşma gibi genel adlarla anılan şiirler artık konularına uygun adlarla anılmaya başlamıştır. 1931 yılında Ahmet Kutsi Tecer, 1964 yılında İbrahim Aslanoğlu tarafından Sivas'ta düzenlenen "Âşıklar Bayramı" ile 1966 yılında Konya'da yapılmaya başlanan Âşıklar Bayramı, bu yüzyıldaki âşıklık geleneği adına önemli olaylar olarak kabul edilmiştir. (Artun 2001: 44-45) Kısaca âşıklık geleneğinin 16. yüzyıldan önceki döneme ait gelişim çizgisini belirlemenin çok güç olmasının yanı sıra 15. yüzyıl bir hazırlık dönemi olmuştur; başlangıç çağı olarak kabul edilen 16. yüzyılda ilk örnekler verilerek bir geçiş dönemi yaşanmıştır; gelişme ve olgunlaşmanın gerçekleştiği 17. yüzyılın ardından, bir arayış dönemi olarak 18. yüzyıl gelmiştir; bu yüzyılda âşık tarzından uzaklaşmanın sonucu güçlü temsilciler yetişmemiştir; yeniden canlanmanın ve toparlanmanın yaşandığı 19. yüzyılın ardından 20. yüzyıl teknolojik gelişmeleri etkisiyle geleneğin elektronik ortama kaydığı (Düzgün 2004: 169-202; Sever 2004: 21-25) yüzyıl olmuştur.

Millî kültür birikimimizin önemli bir bölümünü teşkil eden ozanbaksı edebiyat geleneğinin devamı olan (Günay 1993: 238) âşıklık geleneği, köyden kente göçün ve teknoloji ile sanayileşmenin toplum üzerinde yarattığı sosyal değişim sonucu birçok nokta itibarıyla değişim yaşamaktadır.

II. SAHADA TESPİT EDİLEN MATERYALİN SUNUMU

A. Cem ve Düzeni (Genel Akış)

04.04. 2007 tarihinde Çankırı- Şabanözü-Kutluşar köyünde yapılan Görgü ve Abdal Musa (Birlik) Cemi, akşam 19:00'da başlayıp sabah 05:40'ta bitmiştir.⁷ Cem'in genel akışını şu şekilde özetlememiz mümkündür:

⁷ Cem'in bütünü ekte sunulmuştur.

a- Cem'e hazırlık:

1. Cem'e gelmeden gusül abdestinin alınması ve cem yapılacak evin kapısında Bakara suresi 58. ayeti ya da A'raf suresi 161. ayetinin okunması.
2. Eşiğe niyaz, pazuvantın omzuna niyaz
3. Dedenin Kırklar Meydanı'na gelerek niyaz alıp postunu selâmlaması, kemerbestini beline bağlaması
4. Tarikat namazının kılınması
5. Dedenin sefalanması
6. Dedenin açış (akşam) gülbankı
7. Kahve ya da çay içme ve sohbet eylemi

b- Cem'in başlaması

8. Hizmet sahiplerinin dar'a durarak dua alması
9. Post âşığının Şah Hatayi'den 12 hizmet nefesini okuması
10. Gözcünün cemin içeriği hakkında bilgi vermesi
11. Bütün canların birbirleriyle görüşmesi (Küsülü kalmamak için)
12. Kur'an okunması (Dede ya da canlardan bir kişi tarafından Bakara 37-38, Âl-i İmrân 103, Mâide 55-56, En'am 71, Tevbe 7, Kıyamet 14-15, Ahzab 46, Tahrir 8, Nisâ 26, Â'raf 23)
13. Dede'nin İstiğfar gülbankı
14. Görgü aşaması (Âl-i İmran 103, Tahrir 8, Âl-i İmran 29, Fâtır 18, İsrâ 13-14; Seccadeci; Müsahipli canların seccadeye gelmesi; İstiğfar ayetinin okunması; görgünün yapılması; Dede'nin fetih suresi 10. ayeti okuması; Dede'nin tecellâ duasını okuması; carcının hizmeti)
15. Cem birleme hizmeti
16. Carcı hizmeti
17. Sır suyu hizmeti
18. Çerağcı hizmeti
19. Âşıkların çerağla ilgili üç düvâz-ı imâm okuması
20. Kurban hizmeti
  - a-Kurban sahiplerinin görümü
  - b-Kurban rehberinin gülbanklanması
  - c- Kurban dualama
21. Âşıkların kurbanla ilgili üç düvâz-ı imam okuması
  - a- Kurbanlı hizmeti

22. Akşam yemeğinin verilmesi
23. Kurbanın Meydana gelmesi
24. Lokmacı (kara kazan hizmeti)
25. Âşıkların kara kazanla ilgili üç düvâz-ı imam okuması
26. Erkândan geçme hizmeti
27. Âşıkların erkânla ilgili iki nefes, bir düvâz-ı imam okuması
28. Yüreğin dualanması
29. Nazniyâz hizmeti
30. Âşıkların nazniyazla ilgili düvâz-ı imam okuması
31. Dem hizmeti
32. Yürek lokması hizmeti
33. Dede'nin lokmayı kontrol etmesi
34. Yürek hakkının verilmesi
35. Âşıkların yürekle ilgili üç düvâz-ı imam okuması
36. Âşıkların Hizmet Bölümü
  - a- Miraclama (son beş dörtlüğünde semah)
  - b- Tevhidler
  - c- Turnalar semahı
  - d- Kerbelâ semahı
37. Sakka suyu hizmeti
38. Âşıkların sakka ile ilgili üç düvâz-ı imam okuması
39. Sofra hizmeti
40. El suyu hizmeti
41. Kur'an okunması
42. Sofra hizmeti
43. Hizmet sahiplerinin dua alması
44. Eksik, noksan duası
45. Oturan duası
46. Cem'in sona ermesi
47. Cem yapılan yerin temizlenmesi

B-Âşıkların Cemdeki Hizmet Bölümleri

Kapıdan girildiği zaman odanın sağ köşesinde dedenin yeri vardır. Ortada bulunan ocaktan sonraki sol köşede rehber ve ondan sonra âşıklar kendi içlerindeki hiyerarşiye göre oturmuşlardır: Cibâli Sultan Ocağı'ndan gelen Âşık Battal Dalkılıç, Süleyman İmamoğlu, Muzaffer Çolakoğlu ve Hüseyin Çufadar. Dört âşık da geleneğe göre post âşığı; yani usta âşık, posta oturacak mertebeye gelen ve müsahipli olan âşık anlamına gelmektedir.

Cem'in genel akışına göre âşıkların görev aldıkları aşamaları şu şekilde maddelendirebiliriz:

1. Görgü işleminden önce Şah Hatayî'nin on iki hizmet nefesini post âşığı okur.
2. Çerağla ilgili üç duvâz-ı İmâm okunur. Bu bölümde içinde üç duvâz-ı İmâm bulunan tek bir parça okunur ki bu işlem Anadolu Aleviliğinde sadece Çankırı ve Çubuk köylerine ait yapılan bir işlem olarak kabul edilmektedir. Bazen bunun yerine üç duvâz-ı İmâmın ayrı ayrı arka arkaya okunduğu da olur; sonuncu duvâz-ı İmâm Hatayî'ye aittir. (Bu bölüm C maddesinde örneklendirilmiştir.)
3. Kurbanla ilgili üç duvâz-ı İmâm okunur; sonuncu duvâz-ı İmâm Hatayî'ye aittir.
4. Kara kazanla ilgili üç duvâz-ı İmâm okunur; sonuncu duvâz-ı İmâm Hatayî'ye aittir.
5. Erkânla ilgili Hatayî'ye ait bir nefes, iki duvâz-ı İmâm okunur.
6. Nazniyâzla ilgili iki nefes, bir dîvâz-ı İmâm okunur ki bu bölümdeki iki nefes, âşıkların kendi eserlerinden oluşmakta olup yine bu bölüm Hatayî ile birleşmektedir.
7. Yürekle ilgili üç dîvâz-ı İmâm okunur. Burada okunan sonuncu duvâz-ı İmâm Hatayî'ye ait olmalıdır; ancak öncesinde günümüz âşıklarının (yörenin) duvâz-ı İmâm'larına da yer verilebilir.
8. Âşıkların hizmeti
  - a- Miraclama: Şah Hatayî'ye ait bir miraclama okunur. Miraclama bitmek üzereyken "Mü'min, müslim, üryân, büryân hep kalktılar semaha/ Muhammet de bile kalktı Kırklar ile semaha" dendiikten sonra bir er beş bacı Kırklar Meydanı'na ellerini sembolik olarak küçük bir şekilde çırparak gelirler. Yörenin geleneğinde semahta el çırpma yoktur; ancak yukarıdaki dörtlükten sonra gelen dörtlükte "elleri çaplana çalar" dendiği için bu mısra okunurken onlar bu şekilde gelirler. Semah bitiminde bir er beş bacı dar'a durarak dededen dualarını alırlar.
  - b- Tevhidler: Âşıklar bu işlemten sonra Şah Hatayî'den tevhid icrâ ederler. Tevhidler okunurken bir er ve beş bacı dardadır. Her dörtlüğün sonundaki "Hak Lâ ilahe illâllah" diye başlayan tevhid ibaresi taşıyan tekrarlar, bütün toplulukça okunur. İkinci tevhidin son dörtlüğünde "Şah Hatayî'm" mahlası zikredilince Kırklar Meydanı'ndaki

dizleri üzerinde oturarak tevhid çeken bacılar ayağa kalkarak dara dururlar. Âşıklar, “Hak Muhammet Mustaf’nındır bu semah/Alî’yel Murtaza’nındır bu semah/Hatice, Fatıma, Hasan, Hüseyin’indir bu semah” diyerek üç kez Kırklar Meydanı’nda döner, meydanın ortasında tekrar dara dururlar. Dede, semahla ilgili gülbankını okur. Aynı işlem ikinci tevhid için tekrar uygulanır. Bu bölüm Dedemoğlu’na ait duvâz-ı imâmıla bitirilir. Âşıklar, Dedemoğlu mahlasını zikredince Kırklar Meydanı’nda tevhid çeken bacılar tekrar dara durup üç kez semah döndükten sonra dededen dualarını alırlar.

c- Yöresel turnalar semahı: Bu bölümde deyişleri Kul Hüseyin’e ya da Hasan Hüseyin Ozan’a ait semaha müsahipli olmayan 5,7,9,10,11 kişi kalkabilir. (Bu bölüm C maddesinde örneklendirilmiştir.)

d- Kerbelâ semahı: Bu bölümde bir önceki gruptaki (bir er beş bacı) bacılara iki bacı daha eklenir; bir er yedi bacı bu semahı dönerler. Semahın deyişi Şah Hatayî’ye aittir. Semah bitince semah dönenler dededen dualarını alırlar; secdeye inip niyaz ederler. Elleri dizleri üzerinde otururken Hatayî’ye ait nefesi dinlerken âşıkların “Eğilin bacılar eylen niyazı” deyince canlar secdeye inip niyaz alırlar; bu arada diğer tüm canlar da sağ el işaret parmağı ile niyaz alırlar. İkinci olarak yine Hatayî’ye ait bir semah dönülür; âşıklar Şah Hatayî’nin mahlasını zikredince semah dönen canlar, darda secdeye niyaz edip ayağa kalkarak saf olurlar, dede onların gülbankını okur. (Bu bölüm C maddesinde örneklendirilmiştir.)

9. Sakka suyu ilgili üç duvâz-ı imâm okunur. Bu bölümde de çerağcı hizmetinde olduğu gibi üç duvâz-ı imâmı tek bir parça halinde okuma mevcuttur. Buradaki, duvâz-ı imâmlar, Kul Mustafa ya da Er Mustafa’dan seçilir.

C. Âşıkların Okumalarında Derlenen Ezgilerin Notalanması ve Müzikal Analizi

Bu bölümde, sahada (cemde) derleyip notaya aldığımız ve notalarını ekte sunduğumuz eserlerin müzikal analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu analizde, eserlerin motif ve cümle açısından biçimsel özellikleri tespit edilmesine ağırlık verilmiş, gerek görülen yerlerde de eserler arasındaki benzerliklere değinilmiştir. Ayrıca, belirlenen motif ve cümle yapılarının duyum bakımından sergiledikleri özellikler üzerinde değerlendirme-

ler yapılarak biçimsel ögeler arasındaki ilişkiye farklı bir bakış açısı getirilmeye de çalışılmıştır.

EVVEL HAK MUHAMMED

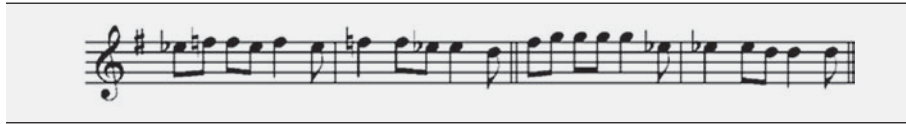
Düvazımam biçimsel açıdan incelenecek olursa, eserin temel bir motifi ve bu motife ait çeşitlemelerin yinelenmesiyle oluştuğu görülmektedir. Bu motifi temel şeklinin, aşağıda gösterilen iki ölçüyle tanımlanabileceği düşünülmektedir.

Temel şekliyle bu motif ve özellikle ilk ölçüsündeki seslerin yerlerinin değiştirilmesiyle veya yerlerine yenilerinin getirilmesiyle elde edilen birçok çeşitlemesi, eserin genelinde ardı ardına kullanılarak birbirine benzer cümle yapılarını oluşturmaktadır. Bu çeşitlemelerde ikinci ölçünün özgün halinin, çoğunlukla korunduğu görülmektedir. Temel motifi çeşitlemelerinin oluşturulmasında kullanılan birinci ölçünün değişik şekilleri, eser içinde karşılaşılan sıralamalarına göre aşağıda gösterilmiştir.

Eser içerisinde kullanılan bir başka cümle yapısının da, söz konusu temel motifi ince notalardan oluşan başka bir motifle tamamlanması sonucunda meydana getirildiği görülmektedir. Eserin genelinde yalnızca iki kez karşılaşılan bu cümle yapısında kullanılan diğer motifler aşağıda gösterilmektedir.

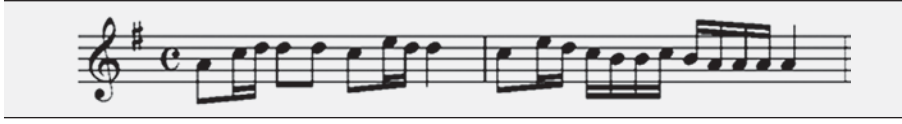
MEDET EY ALLAHIM MEDET

Bir önceki esere göre, biçimsel açıdan daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu düşünülen bu eserde, yapısal anlamda birbirinden farklı birçok motifin olduğu görülmektedir. Bunun yanında, ses ve ritim değişiklikleriyle bu motiflerin çeşitlendirmelerinin oluşturulduğu da görülmektedir. Eserde, çeşitlendirmeleriyle birlikte kullanılan motifler aşağıda sunulmuştur.

Motif 1

Motif 2

Motif 3

Motif 4

Eserin genelinde görülen cümle yapıları, bu motifler ve bunların çeşitlendirmelerinden oluşmaktadır. Yukarıdaki nota örneklerinden de görüleceği üzere, çoğunlukla eserin dizisinin karar sesi "la" ile biten motifler nedeniyle oluşan kalış etkisinin, duyum açısından cümleleri durağan bir yapıya soktuğu söylenebilir.

YEVİM-İ KIYAMETTEN (Karakazan)

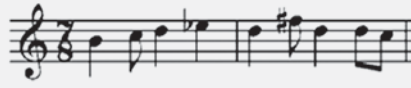
Biçimsel açıdan Dövazımam (Delil-3) ile benzerlik gösteren bu eserin yapısının, temel iki motifin ve bu motiflere ait çeşitlendirmelerin yinelenme-

leri düşüncesinin üzerine kurulduğu düşünülmektedir. Eserde temel motif olarak belirlenen iki ezgisel yapı aşağıda gösterilmektedir.

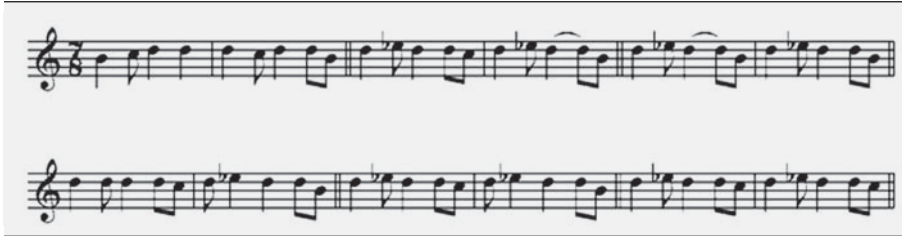
Motif 1

Motif 2

Duyum açısından bakılacak olursa, eserin dizisinin karar sesi olan “si” notası etrafından gelişen ve biten Motif 1’in durağan ve kalış hissi yaratan etkisine, “mi bemol” ve “fa diyez” notaları arasındaki “artık ikili” aralığıyla gergin ve yürüyücü bir nitelik sergileyen Motif 2 ile bir anlamda yanıt verildiği düşünülmektedir. Ses ve ritim değişiklikleri ile oluşturulan Motif 1’e ilişkin çeşitlemeler, eser içinde buldukları sıralamaya uygun bir biçimde aşağıda gösterilmiştir.

Ses ve ritim değişiklikleri ile oluşturulan Motif 2’ye ilişkin çeşitlemeler, eser içinde buldukları sıralamaya uygun bir biçimde aşağıda gösterilmiştir.

Eserin genelinde, her iki motif ve bu motiflere ait çeşitlemelerin yinelenmeleriyle oluşturulan cümle yapılarının egemen olduğu gözlemlenmektedir. Eserde duyum açısından gözetilen dengenin, gergin ve yürüyücü bir nitelik sergileyen Motif 2 ile başlatılan cümle yapısının, Motif 1'in durağan ve kalış hissi yaratan etkisiyle sonlandırılmasıyla oluşturulduğu söylenebilir.

KERBELA SEMAHI

Yukarıda incelenmesi yapılan diğer üç eserden biçimsel anlamda büyük bir oranda farklılık sergileyen bu eserde, motif ve cümle bakımından oldukça serbest sayılabilecek bir yapının egemen olduğu görülmektedir. Diğer üç eserde karşılaşılan ikişer ölçülük motif ve buna uygun bir biçimde dört ölçülük cümle yapısından farklı olarak bu eserde, motiflerin oluşturulan ezgisel yapının gidişatına göre bir, iki veya üç ölçüden, cümlelerin de buna uygun bir biçimde dört, beş, altı veya yedi ölçüden meydana geldiği gözlemlenmektedir. Bu gözlemden hareketle, eserin biçimsel analizini doğru ve anlaşılabilir bir yaklaşımla ortaya koyabilmek için, eserin ve eserdeki motiflerin bütünü açısından, bir anlamda, temel rol oynayan ölçülerin belirlenmesinde yarar görülmektedir. Bu bağlamda, üç ölçünün eserin çatısını oluşturmada önemli bir yere sahip oldukları düşünülmektedir. Bunlardan ilki, eserin hemen başında ritmik yapısının duyurulmasını sağlaması ve birçok cümlesini kendi içinden çıkan çeşitlemelerle tek başına oluşturulması bakımından önemli görülen şu ölçüdür.

Aşağıda gösterilen bir diğer ölçünün öneminin de, eserin dizisinin karar sesi olan "la" notası etrafında gelişmesi bakımından, cümlelerin kalış hissiyle beraber sonlandırılmasında kullanıldığından ileri geldiği düşünülmektedir.

İçerdiği uzun vuruş değerli notalardan dolayı diğer iki ölçüye oranla farklı bir ritmik yapı sergileyen aşağıdaki ölçünün, cümleler içinde âdeta bir durak noktası oluşturarak ezgisel yapının hareketlenmesine olanak sağladığı için eserin bütünü açısından önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir.

Motif açısından oldukça sınırlı bir çerçevede gelişen ezgisel yapının, yukarıda gösterilen ölçüdeki ritmik yapının, eserin farklı yerlerinde “sol” ve “re” notası üzerinde de yinelenmesiyle farklı seyir olanaklarına kavuşarak gelişebildiği söylenebilir.

D. Diğer Tespitler

1. Yörede eskiden zâkir teriminin yaygın olduğu, günümüzde fazla kullanılmadığı, âşık kelimesinin genel kabul gördüğü, az da olsa bazen âşık baba denildiği tespit edilmiştir.
2. Yörede cemde âşıklık yapan âşıklar, pratize edilen törenin paralelinde Orta Asya’daki şaman kaynaklı törenlere bağlı olarak kökenlerinin şaman, kam, baksı kaynaklı olduğuna inanmaktadırlar.
3. Cemdeki âşıklar ailesinden ve geleneğin canlı bir şekilde yaşatıldığı bir çevrede usta-çırak ilişkisiyle yetişmişlerdir. Köy kökenli olup köy ve şehir hayatının içerisinde cemde âşıklık geleneğini kendi kuralları örgüsünde devam ettirmektedirler.
4. Bu cemdeki âşıklar, âşıklık geleneğinde ürünlerin ortaya konuluş tarzıyla yapılan sınıflandırmada “sanatlarını saz eşliğinde icra eden grubuna girmektedirler. Dolayısıyla enstrümanlarını kullanarak icralarını cemdeki topluluk önünde yapmaktadırlar. Ceme gelmeden önce sıkı disiplin içerisinde okuyup çalacakları eserler üzerinde de bir ön hazırlık mevcuttur. Hazırlıksız, irticalen söyledikleri bölüm, yarı dinsel cemlerde muhabbet bölümünde gerçekleştirilmektedir. Yöre âşıklarında sadece burada kısmen hikâye anlatma yer almaktadır. Buradaki icra sırasında muhabbette açılan konu üzerinde gerek hikâye anlatma gerek çalıp söyleme konusunda âşık özgürdür.

Bu bölümdeki hikâye anlatma geleneği, yörede giderek azalmakla birlikte muhabbet ve yol kurallarını öğreten deyişler söylenmekte, asla duvâz-ı imâm okunmamaktadır. Duvâz-ı imâmlar sadece temel tören niteliğindeki cemlerde söylenmektedir. Yörede “sanatlarını saz eşliğinde icra etmeyenler” bölümünde değerlendireceğimiz bir âşıkla karşılaşmış bulunmaktayız. O günkü cemde olmamasına karşın, kendisiyle yaptığımız görüşmede cemde saz çalmayan âşığın olduğunu, saz çalmadığı için posta oturamadığını, sesle olan icraya katıldığını öğrenmiş bulunmaktayız.

5. Âşıklar cemde öncelikle manevi usta olarak gördükleri Yedi Uludan (Nesimi, Fuzuli, Hatayi, Pir Sultan Abdal, Yemini, Kul Himmed, Virani)(bunların dışında Teslim Abdal, Dedemoğlu ve Kaygusuz Abdal’ı da eklemektedirler. Birdoğan’dan aktaran Duygulu 1997: 15), sonra kendi ustalarından eserler ve yarı dinsel cemlerde ise kendi eserlerinden seslendirmektedirler. Cemdeki dört âşıktan ikisinin (Battal Dalkılıç, Süleyman İmamoğlu) kendi ürünleri olmakla birlikte, diğer iki âşığın kendi ürünlerinin olmadığı tespit edilmiştir.
6. Cemdeki âşıklar saz çalmayı ve usta malı söylemeyi, ustalarından öğrendiklerini, bu özellikleri gelenekten edindiklerini bildirmişlerdir. Çıraklık eğitimi biten âşık, müsahip kurbanını keserek müsahip tuttuktan sonra posta oturabilmektedir. Post âşığının yanında saz çalmayı bilmeyen ancak sesle icraya katılan âşığa yörede “yardımcı âşık” adı verilmektedir.
7. Ceme hazırlık bölümünde kahve veya çay içilirken yapılan sohbet esnasında âşıklar sazsız şiir okuyabilmekteler.
8. Cem içinde dedenin birkaç hizmet sonrası gülbankı esnasında sazla yapılan fon müziği önemli bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır.
9. Cemde Kırklar Meydanı’na getirilen kurbanın kesilmesini ifade eden ve kurban tarafından herhangi bir şekilde verilen işareti âşık “Hü erenler” diyerek topluluğa bildirip bu bölümdeki sunumlarında olan duvâz-ı imâmların (üç) hepsini okumayabilmektedirler; burada âşığın bu müdahil davranışı ile ceme hâkim olan dededen sonra özgür bir karakter ihtiva ettiğini görmekteyiz.

10. Günay'ın (1992: 25) tespitindeki serbest deyişler noktasında cemdeki âşıklardan ikisi (Battal Dalkılıç, Süleyman İmamoğlu) şiirlerini hazır ezgi kalıplarıyla buluşturarak ürünlerini ortaya koymaktadırlar; ancak bunların yazılı kaynaklara geçirilmediğini, yarı dinsel cemlerde topluluk önünde seslendirildiğini anlamaktayız.
11. Cemin nazniyâz bölümündeki iki nefesin cemdeki âşıkların kendi eserlerinden olabilmesi diğer ayrı bir tespittir.
12. Nevruz cemi, Hıdrellez cemi gibi yapılan yarı dinsel törenlerde (12 hizmetin yapılmadığı) ise, âşıklar sohbet bölümünde yol konularından biriyle muhabbeti açıp onun üzerine deyişler okumaktadırlar. Çok eskiden bu bölümde yörenin âşıklarından Âşık Kaderoğlu gibi âşıkların destan söyledikleri belirtilmiştir.
13. Âşıklık geleneğinin beslendiği ozan-baksı geleneği ile tasavvuf düşüncesinin değişen ve gelişen şartlar altında somutlaştırılarak ortaya çıkan, "rüya, bâde, pîr" üçlüsü(Düzgün 2004:192) bir 'gerçeklik' olarak kabul edilmekte ve varlığına inanılmakta; ancak dile getirilmesi geleneğe aykırı görüldüğünden dillendirilmemektedir.
14. Cemdeki âşıklardan Battal Dalkılıç, Âşık Battal; Süleyman İmamoğlu, Âşık İmamoğlu; kendi ürünleri olmayıp sadece usta malı söyleyen Muzaffer Çolakoğlu, Âşık Çolakoğlu ve Hüseyin Çufadar, Âşık Çufadar mahlaslarını kullanmaktadırlar.
15. Yöredeki cem âşıklarının 19. yüzyıl itibarıyla şekillendirilen kollar ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir.
16. Cemdeki âşıklar, âşık fasıllarında, karşılaşmalarda, kahvehanelerde hiçbir şekilde yer almamaktadır. Kendilerinin ifadesiyle yörelerinde yapılan yaren sohbetlerine katılmamaktadırlar. Dolayısıyla Günay'ın (1992: 25) tespitindeki sistemli deyişler noktasında karşılaşmalarda ortaya konulan ürünler, cemdeki âşıklarda tespit edilmemiştir. Buna karşılık, dinî erkân dışında türbeye götürülen adak kurbanlarında, kına gecesi, düğün gibi özel toplantılarda eğlendirmeye yönelik olmayan, ancak yol kurallarını işleyen deyişlerle oluşturulmuş bir repertuarda seyirci ile buluştukları aktarılmıştır. Bu noktada asla semah ve duvâz-ı imâm okumadıklarını ve bu tür katılımlardan ücret almadıklarını belirtmişlerdir.

17. Şiir ve ezgi yaratma yetenekleri olan yöre âşıklarının yazılı ortama geçen önemli bir belgelerinin olmadığı gibi elektronik ortamın onları olumsuz bir şekilde etkilediği yöre âşıkları tarafından belirtilmiştir.
18. Cemdeki âşıklardan İmamoğlu divan sazı, diğer üçü bağlama çalmış olup
bağlama düzenini kullanmışlardır.
19. Âşıklar günlük kıyafetlerinin yanı sıra halk arasında kasket denilen şapka giymişlerdir. Bunu da “baş açık yalın ayak” anlayışın dışında Atatürk’ün şapka devrimine sunulan bir işaret olarak açıklamışlardır.

III. SÖZLÜ KÜLTÜR, SÖZEL AKTARIM VE EZGİSEL AKTARIM BAĞLAMINDA CEM, ÂŞIK VE MÜZİK

Müzik genel bir yaklaşımla, sözlü kültür ortamında sözel ve ezgisel aktarımda vücut bulmuş; sonrasında ise yazılı kültür devreye girmiştir. Bu oluşumu açmak için Ong’un (2003: 23-28) “birincil sözlü kültür” ve “ikincil sözlü kültür” üzerine olan yaklaşımı ile başlamak gerekir. Ong, yazı ve matbaadan habersiz olan iletişimi sadece konuşma dilinden ibaret olan kültürleri “birincil sözlü kültür”; teknoloji ile insan yaşamına giren ve iletişimde çok sık kullanılan radyo, televizyon vb. araçlar ile sözlü nitelikleri, üretimi, işlevi, yazı ve metinden çıktıktan sonra konuşma diline dönüştüğü için temelinde yazının etkin olduğu “ikincil sözlü kültür” olarak ele almıştır. Bu çerçevede Yıldırım’ın sözlü kültürün kapsamı ile sözlü ve yazılı kültür ilişkilendirmesine ise yaklaşımı şu doğrultudadır: “Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz, kısmen söz ve tamamen sözsüz yaratılan. Ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı, muhteva biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültürün kapsamına alacağız. Bunların her biri oluştukları toplumun ortak kabulü olarak kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. Her unsurun nitelikleri bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir veya değiştirir.” (Yıldırım 1982: 39) Yazılı kültür, sözlü kültürün bilgi ve tecrübe birikiminden beslenerek mevcudiyetini sürdürür. Özellikleri ve etki gücü farklı olan bu iki gelenek sürekli alışverişte bulunur, birbirlerini etkileyerek gelişirler. Yazı öncesi toplum hayatının etkinliklerinin oluştuğu bilgi teknoloji, tecrübe ve işin aktarıldığı ilişkilerin

ve kurumların belirginleştigi düzenin işlediği iletişim dilinde sabit yansımaların, bilinmeyen ile ilgili açıklamaların, inanç ve ahlak normlarının oluşturduğu ortam, sözlü ortam diye tanımlanmaktadır. Sözlü ortam, yazılı ortam sonrası uğradığı tüm değişmelere rağmen ortadan kalkmamıştır. Sözlü kaynaklar, bu ortam içerisinde biçim ve içerik kazanmış, geçişlerini yapmış ve zaman içerisinde sürekliliklerini koruyucu kurumlaşmalara gitmişlerdir. Bununla birlikte sosyal hayatı koruyucu ve toplumu sürekli kılmak için çeşitli kurumlar oluşturmuş ve bunları kaidelere bağlamıştır. Barınma, beslenme, korunma, dayanışma, törenler, süsleme, el sanatları, giyim-kuşam, aile, ocak, yönetim, töre, yurt vb. bir toplum, bir millet için akla getirilebilecek ne varsa bu ortam içinde tarih sahnesine çıkmış biçimlenmiş ve işlevler yüklenmiştir. (Yıldırım 1994: 97).

Sözlü kültürün edinilme ve aktarılması noktasında “biz” kavramı, bellek, kalıplar ve öğrenme yöntemleri devreye girmektedir. Bu noktada Assmann’ın (1997: 20-21) Mısır’da çıkış öyküsünü işleyen “seder yemeği” örneğini verebiliriz. Assmann, bireyin ayinle “biz”in içini dolduran ve biçimlendiren anıya ve tarihi dâhil edilerek biz demeyi öğrendiğini ifade eder. Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatsal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere “biz” deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır. Tek tek bireyleri böyle bir “biz” de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluştuğu bağlayıcı yapıdır. Her bağlayıcı yapının temel ilkesi tekrarlama. Böylece olaylar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir ortak “kültürün” unsurları olarak, tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesi sağlanır. Assmann verdiği örnekte bu ilkenin yer aldığını ifade ederek ayin hükümlerinin zamansallıkla içsel bir bağ içinde olduğunu aktarır. Bir yandan ayindeki her adımın zamansal düzeni belirlenir, öte yandan her adım bir öncekine bağlanır; sürekli bir bilgi aktarımı tekrarlanır. Assmann, bu ilkeyi “ritüel bağdaşıklık” içsel bütünlük olarak adlandırır ve ayinin tekrarlanma ile canlandırma üzerinde şekillendiğini; özellikle disiplin ne kadar sıkı ise tekrarlamanın o kadar ağır bastığını söyler. Bu bağlamda Anadolu Alevi cemini ele aldığımızda bağlayıcı yapıdan hareketle ortaya çıkan “biz”in içini dolduran, biçimlendiren; anıyı, tarihi anımsayan topluluğun; düzeni belirlenmiş bir içsel bütünlük içinde (ritüel bağdaşıklık) tekrarlama ve canlandırmayla ortak geçmişe ortak

duygu ile katıldığını anlamaktayız. Kimliği kollayan formatif bilginin dolaşım biçimi törensel iletişimdir. Ritüeller bir grubun kimliğini sürdürmesi için vardır. Katılımcıların kimliklerine ilişkin bilgileri edinmelerini sağlarlar. Dünyanın devamını sağlayarak grubun kimliğini kurar ve yeniden üretirler. Assmann'ın bilgilerinin rehberliğinde cemdeki ritüellerin kimliğin sürdürülmesine uygun karakter ihtiva ettikleri, katılımcıların bu ritüellerle bilgilenip kimlikleri hakkında bilgi sahibi olduklarını, grup birliklerinin sağlanmasının yanı sıra belirli zamanlarda ritüel uygulandığı gözlemlenebilmektedir. Assmann ayrıca bireyin geçmişini tanıma ihtiyacı duyarak ortak anılardan yararlanıp ortak duyguya ulaştığını "simgesel duygu dünyasına" ulaşarak ortak duygunun yaşanması ile ortak belleğe katıldığını aktarır. "Gelenekler, danslar, dövmeler, atasözler... yani ortaklığı belli eden her şey ortak simgesel sistemdir. Bunların aktarımı ve dolaşımı "ortak duygu"yu oluşturur ve kimlik garanti altına alınmış olur." (Assmann 1997: 132) Yine bu bağlamda ceme katılan bireyler geçmişini tanıma ihtiyacından yola çıkarak ortak ve inanılan anı vasıtasıyla ortak duyguya ve nihayetinde simgesel duygu dünyasına ulaşır ve ortak belleğe katılarak kimlik de garanti altına alınmış olur. Durum bu noktada iken Assmann'ın paralelinde Ong'un (2003: 21) yaklaşımına da işaret etmemiz gerekir. O da bu ulaşımda öğrenme yöntemini şu şekilde ele alır: " ... Dinleme, dinleneni tekrarlama, atasözlerine ve bunların yeniden tertiplemeye hâkim olma veya kalıplaşmış deyişlerle özgün deyişler oluşturma, ortak geçmişe tek vücut olarak bakıp katılma, bu kültürlerdeki öğrenim yöntemleridir." Ong'dan yaptığımız bu aktarımdaki kalıplaşmış deyişler ya da hazır kalıplar sözlü kültür ürünlerinin hafızada kalmasını kolaylaştırır; yazılı kültüre geçişte de önemli bir rol oynar.

Kültürü yeni kuşaklara aktarmada nesiller arasında bağ kurmada, kısaca millet olmada sözlü kültür ürünleri çok etkili işlevlere sahiptir. (Yıldırım 1994) İşlevler uzun uzun detaylandırılacağı gibi, William Bascom'un folklor üzerindeki belirlediği dört temel işlevinden başlayarak bir açılım yapmanın yanı sıra burada bu noktaya değinemeyeceğimizden sadece toplumdaki birleştiriciliğine ve aktarıcılığına vurgu yapmamız mümkündür.

Ong'un, Assmann'ın, Yıldırım'ın, verdiği bilgilerin rehberliğinde cemnin sözlü kültür ortamı aracılığıyla oluşup aktarılmasını bu şekilde ilişki-

lendirmenin paralelinde; cemdeki âşîğın sunumunda olan müzikle ilgili ne söyleyebiliriz? Burada da karşımıza çıkan sözlü ezgisel- müziksel aktarım ve bu aktarımdaki kalıplar ve kalıplara bağlı anlatım türleri ya da formları. Müziğin doğuşu ile ilgili pek çok görüş mevcuttur: “müzik dilden (Herder), hayvan sesleri ve özellikle kuş seslerinden (Darwin), insanların birbirlerine seslenmesinden (Stumpf) insanların birbirleriyle kurduğu duygusal ilişkilerden (Spencer) kaynaklanmış ya da esinlenerek doğmuştur.” (Say 1994: 24-25) Müziğin doğuşu gibi, başlangıçta olan şekilli sözlü ezgisel-müziksel aktarım noktasında da çeşitli görüşler mevcuttur. Selanik (1996:2-5) modern nota yazısına, çevrilerek çözülen ilk yazıların yakın zamana ait olduğunu, öncesinden bir şey ulaşmadığını; söz unsurunu temel alarak pek çok ulusun şarkılarını kulaktan kulağa, babadan oğula, ustadan çırağa aktardığını ve yaşça büyük olan bilge kişilerin sözlü anlatımlarının önemine dikkat çekmiştir. Köker (2005: 45) müziksel aktarımın; sözlü olan şarkılarla, ağıtlarla, masallarla, ninnilerle, atışmalarla... Etkileşimi ve iletişimi içeren kültürel geleneklerce kuşatılarak yapıldığını ifade etmiştir. Bunun yanında Uçan (2000), şaman üzerinde durarak; din adamlığı, büyücülük, müzisyenlik gibi birçok özelliği kendinde birleştiren şamanın usta yanında eğitilerek yetiştirildiğine dikkat çekmiştir. Bu aşamadan sonrası için Tanrıkorur (1986: 560) Türk musikisinin bir parçası olan halk musikisinin dinî, askerî, klasik türküleri ile ozanın kopuzundan âşîğın sazına geçerek Orta Asya’dan Anadolu’ya ve Balkanlara kadar uzandığını; dayandığı komalı ses sistemi, makamları, usülleri ve formlarından başka dili ve sazları ile islamiyet’ten önceki ve sonraki Türklere has dinî, hamasi, askerî, sosyal, lirik ve estetik kavram sınırlarını yansıttığını aktarmıştır.

Ezgisel aktarıma zemin hazırlayan birincil sözlü kültürde yer alan sözlü aktarım bünyesindeki düşünce ve anlatımın (sözlü gelenekten kaynaklanan) önemli bir dinamizm içermesinin paralelinde müziğin aktif taşıyıcıları durumunda olan halk ozanları ile ilgili olarak Ong’un (2003: 75-86) verdiği bilgiler şu doğrultudadır: “Ozan her durumda olayı değişen dize ölçüsü, ihtiyaçlarına göre uyarlayabileceği binlerce kalıba ve şarkılara ilişkin kıvrak bir zekaya sahiptir. Onların ezberi metin ezberine benzemez. Bu noktada sözlü aktarım metin temellidir.” Çeşitli örneklerle anlatmaya çalıştığımız aktarımın gerek metin temelli olsun gerek ezgi temelli olsun her ikisinde de kalıpların devreye girdiğini; sözlü ge-

leneğin ezginin oluşumunda yer almasının ve müzikal biçimlenmeye sözün etken olmasının yanında sözlü ve yazılı ve yazılı gelenek etkileşiminin de ezgi aktarımında rolü olduğunu anlamaktayız. Ong'un işaret ettiği gibi sözlü ortamda sözel aktarımda metnin öneminin yanı sıra; kanımızca sözlü ortamda ezgisel-müziksel aktarımda ritm ve hafızada kalmayı sağlayan hazır kalıpların, usta-çırak ilişkisinin önemi ve nihayetinde sözlü ortamda metin ve ezgi buluşması temel bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

IV. SONUÇ

Baha Sait, "milli benlik" üzerine kurulmuş (1962: 122) ve bunda da başarılı olmuş Bektaşilik ve Alevilikte, Oğuz töresinin şaman Türk çadırının devamı olarak (1926: 121) yapılan cem ritüelinin ve içindeki müziğin Anadolu ve Balkan Alevilerinin dışında görmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. İşte bu şekilde Baha Sait'in vurguladığı gibi, Anadolu Alevi topluluklarında müzik öylesine önem ihtiva etmektedir ki bu noktada müziğe ayrıca kutsallık özelliği de yüklenip cemlerinde yer almıştır; tekke geleneğinin etkisi ile oluşan âşık tarzı şiir geleneğinin dinî yönünü Anadolu Alevi cemlerinde oniki hizmetten biri olarak âşıklar icra etmişlerdir. Bu karakterde ortaya çıkan müzik âşık tarafından sunulurken Anadolu Alevi inanç değerleri ve öğeleri topluma aktarılmıştır. Âşıklar, cemde şiir ve ezgi birlikteliğinin sunumu ile kolektif bilincin oluşturulmasında ve sürdürülmesinde rol oynamışlardır. Başlangıçta sözlü aktarımla müzik yapmayı öğrenen topluluk, sözlü öğrenmenin temelindeki usta-çırak ilişkisini de kullanarak bir aktarım oluşturur. Ağızdan ağza kulaktan kulağa yayılarak ve sözlü kültür ortamı içinde şekillenerek ezgi geleneğinin uygulayıcıları belleklerinde taşıdıkları müzikal şifrelerin yardımı ile, ezgi ve sözü beraberce yine belleklerinde tutarak aktardıklarını; zaman, mekân ve gruba bağlı olarak bir değişim yaşadıklarını da söylememiz mümkündür. Anadolu Alevi toplulukları arasında uygulamalarda farklılıklar görülse bile (onlar bu farklılıkları "yol bir sürekin binbir" deyişi ile açıklamaktadırlar.) bu kadar çeşitlilik, onların göstermiş oldukları ortak davranış kalıplarını bozmamıştır. (Engin 2000: 187) Anadolu Aleviliğinin inanç ilkelerinin yaşatıldığı cemde zaman aşımına uğramayan acı veya acılar üzerine inşa edilen birlik bilinci damıtılmış ortak kolektif belleğe dönüşmekte, kültürel miras olarak kuşaktan kuşa-

ğa aktarılmaktadır. Âşığın deyiş, dûvaz-ı imam, semah vb. sözlü kültür ürünleri ile cemdeki canların geçmişe ortak tek bir vücut halinde bakması sağlanmıştır. Bu türlerin mısralarında haksızlığa uğrayan Ali, ehl-i beyt sevgisi, zaman aşımına uğramayan Kerbela olayı vb. olaylar topluluğun önünde âşığın telinde ve dilinde ifade bularak topluluğun hayal gücü harekete geçirilir. Bu noktada yolun ilkelerinin, fikirlerinin taşıyıcısı, aktarıcısı olan âşık, sunumundaki müzik ile topluluğa yolun ilkelere ve kurallarını anımsatarak, topluluk üzerinde sıkı bir düzen ve birlik oluşturur; yani müzik işlevsel anlamda inanç ve kültürel öğelerin varlığının korunmasında sürdürülmesinde ve istikrarında üstüne düşen görevi yapmış olur.

Anadolu Aleviliğinde kültürün aktarma ve korunma noktasında dede ve ocak olgusunun ardından, cemde sazıyla ve sözlü kültür ürünleri ile dinamik unsur olma özelliği gösteren müziği sunan âşığın yer aldığı sonucunu çıkarmamız mümkündür; bir başka deyişle cemdeki âşık ve müzik olgularının buluşması sonucunda kültürün aktarılması korunmasında dede ve ocak geleneğinden sonra âşık gelmektedir.

Tespitimizden de görüldüğü gibi çok karmaşık bir yapı içeren ve sıkı bir disiplin hâkim olan cemde hiç kuşkusuz en önemli hizmet, pîri temsil eden dedenindir. Dedenin hizmetinin dışında uygulamada üç hizmet öne çıkmaktadır: Âşıklık hizmeti, gözcülük hizmeti, carcılık hizmeti. Carcı, her ritüelden sonra meydanı süpürür; ancak onun görevi tekdüze, sade bir karakter içermektedir. Gözcü ise, hizmetlerin bazen başında ve sonunda kendini göstermekle beraber o da son derece yalın ve sade bir karaktere sahiptir. Âşıklar ise carcının her pratikten sonra görevini yapması sayısında olmamakla birlikte; hizmetlerin ve olayların geçişini sağlayan, anlatımı müziğin canlılığı ile zenginleştirerek oldukça ahenkli, görkemli ve işlevsel bir görev karakterine sahiptir. Cemdeki hizmet ve uygulamalar açısından baktığımızda pîri temsil eden dedenin hizmetinin dışında âşıklık hizmeti ön plânda olup belirleyici bir konumda ve zengin bir karakter taşımaktadır.

Âşığın özetlemeye çalıştığımız dinî erkândaki belirginliği üzerine Birdoğan(1990: 398) şu bilgileri vermiştir: “bir anlamda törenin bölümlerini zakirler düzenlemektedir. Şöyle ki; zakirler sırayı çok iyi bildiklerinden, dedenin kısa hayırlı (gülbank) komutlarından sonra cem bo-

yunca yapılması gerekenleri yaparlar. Dede ağırdır, her işe el koymaz. Kaldı ki, hizmet sahipleri gelip dualarını istemeden dede de hayırlı vermez. Örneğin; zakirlerin hayırlılarını verdikten sonra dede artık; "burada cüş havası çalın, burada semah yapın" demez. Burada yapılacak şeylerin tümü zakirin ya da zakirlerin yönlendirmesi ile olur, en küçük bir aksama da olmaz. Usta-çırak ilişkisi ile bu zor ve zevkli hizmet atalardan oğullara uzanıp gitmektedir..." Ancak, cemde müzikal temsilci durumunda olan aşığın rolünü bazı yörelerde dedenin üstlendiğini de görmekteyiz. Günümüzde dedelerin müzik ile olan bağlantıları yok denecek kadar azalmakla birlikte, dedeler tarafından da müziğin temel bir dedelik özelliği olarak görülmediği kabul edilmektedir. Ayrıca cemde, Orta Asya'daki kam-ozanlarla ilişkilendirdiğimiz dedelik ve zakirlik özelliğini birlikte icra eden dedelerin; müzik aracılığıyla kültürün korunması ve aktarılmasında rolleri büyük olmuştur. Bu hususu Clarke, *Ocakzade Dedelerin Geleneksel ve Güncel Durumu* başlıklı çalışmasında şöyle açıklamaktadır: "Dedenin müzikal rolü, Orta Asya'daki kam-ozanlardan bir kalıntıdır. Dedeler müzik aracılığıyla Alevi kültürünün korunmasının ve aktarımının temel aracısıydı. Tarihsel bir roldü; ancak, günümüzdeki dedeler bu rollerini yerine getirmeye hazırlar mıydı? Bunu öğrenmek için dedelere, iyi bir sese ve müzikal yetiye sahip olma özelliğinin önemi soruluyordu. Dedelerin %54'ü böylesi bir müzikal yetiye sahip olduklarını ve bunu önemli bulduklarını bildirdiler. Müzikal yeti bazı dedeleri belirleyen önemli bir özellik olarak görülse de bütün dedeler tarafından temel bir dedelik özelliği olarak kabul edilmemektedir" (Clarke 2002: 138)

İç göç, dış göç, hızlı kentleşme, hızlı sanayileşme vb. nedenlerden dolayı oluşan yozlaşmadan Anadolu Alevliği cemi ve dolayısıyla cemdeki âşık ve müzik de nasibini almaktadır. Bu güne kadar dede, ocak geleneği ve âşığın aracılığıyla korunan ve aktarılan değerler bütünü bütünü bütünü bundan sonraki akibetini zaman gösterecektir. Anadolu Alevi cem geleneğinin bağlı oldukları ocakların denetimiyle günümüzde kısmen geleneği canlı tutan Çankırı-Şabanözü-Kutluşar köyündeki Görgü/Abdal Musa (Birlik) ceminde tespit edilen sınırlı verilerin olayın bütünü ele aldığımızda bir parçasına ışık tutacağı ve bütünü diğer parçalarını tamamlamada ve mukayesede değerlendirilebileceğini umut etmekteyiz.

Kaynaklar

- Artun, Erman. *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara, 2001.
- Assmann, Jan. *Kültürel Bellek*. İstanbul, 2001.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul 1990; *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*. İstanbul, 1995.
- Bozkurt, Fuat. *Buyruk*. İstanbul 1982.
- Clarke, L.Gloria. "Ocakzâde Dedelerin Geleneksel ve Güncel Durumu", *Folklor/Edebiyat*, C.VIII, S. 30, 2002/2, s.138.
- Coşkun Elçi, Armağan. "Alevî-Bektaşî Törenleri ve Semahlar", Doktora Çalışması, Ankara 1998 (G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Doğan, İzzettin. "Alevîlik- Bektâşîlik" *CEM*, 54, 1995, s.20-21.
- Duygulu, Melih. *Alevi-Bektâşî Müziğinde Deyişler*, İstanbul 1997.
- Düzgün, Dilaver. "Âşık Edebiyatı." *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara 2004.
- Engin, İsmail, "Alevî Kolektif Bilincin Oluşturulması ve Sürdürülmesinde Zâkirlerin ve Ozanların Yeri", *Folklor/Edebiyat*, C.VI, 2004/4.
- Eröz, Mehmet. *Türkiye'de Alevîlik- Bektâşîlik*, Ankara 1992.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*, Ankara 1980.
- Fığlalı, Etem Ruhi. *Türkiye'de Alevîlik-Bektâşîlik*, Ankara 1994
- Görkem, İsmail, *Baha Said Bey: Türkiye'de Alevi Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Ankara 2000.
- Günay, Umay. *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1993.
- Kaya, Doğan, *Anonim Halk Şiiri*, Ankara, 1999.
- Köker, Eser. *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünceler*, Ankara 2005.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Saz Şairleri*. Ankara 1962; *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981.
- Melikoff, Irene. *Hacı Bektaş-Efsaneden Gerçeğe*, İstanbul 1999
- Noyan, Bedrî. *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*, Ankara 1985
- Oğuz, M. Öcal. *Yozgatlı Halk Şairi Nazi*, Ankara 1992
- Ong, Walter. *Sözlü ve Yazılı Kültür-Sözün Teknolojileşmesi*, İstanbul 2003
- Önder, Ali Tayyar. *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Ankara, 2007.
- Özön, Mustafa Nihat. *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1955.
- Sakaoğlu, Saim. "Türk Saz Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1998.
- Say, Ahmet, *Müzik Tarihi*, Ankara, 1994.
- Selanik, Cavidan. *Müzik Sanatının Tarihsel Serüveni*, Ankara, 1996.
- Sever, Mustafa. *Türk Halk Şiiri*, Ankara, 2004.
- Şener, Cemal, *Yaşayan Alevîlik*, İstanbul, 1996.
- Tanrıkorur, Çinuçen, "Türk Halk Musikisi ve Klasik Türk Musikisi, *Erdem*, C. 1, S.2, Mayıs 1985 s. 559-571.
- Uçan Ali. *Geçmişten Günümüze –Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü*, Ankara 2000

Yıldırım Ali, Yol Dergisi, Sayı 1, 1999

Yıldırım Dursun, " Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler",
Milli Kültür, s.36, Ekim 1982, s.36-39. *Milli Folklor*, C.1, s.3, Eylül 1989,
s.16-17; "Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları" *Türk Dünyası Tarih*
Araştırmaları Kongresi, Türk tarih Kurumu, Ankara 1994; *Türk Bitiği*,
Ankara 1998

EK. 1

- Cem'e gelenler (boy abdestli olarak) pazvanttan (yasavul, bekçi) niyâz alarak, cemevi'nin kapısında Bakara suresinin 58. ve A'raf sûresinin 161. ayetlerini okuyup; sağ eşik, sol eşik, üst eşik, alt eşik ve kapı ortasına niyaz edip içeri girerler.
- Dede içeri girince pazvant "gerçeğe hü! Edep erkân! Sak olun Erenler, Dede geliyor!" der. Canlar dâra durur. Dede meydanda niyâz aldıktan sonra kıyafetini giyip postuna niyâz ederek oturur ve "dâr duasını" okur.
- Canlar secdeye niyaz eder; Dede teslim-tecella gülbankını okur: "Tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Namazınız, niyazınız Hakk Muhammed-Ali Dergâhında kabûl ola. Adım başına bin bir sevâb yazıla. Dil bizden, nutuk Hünkâr'dan ola. Gerçeğe Hü!.."
- Canlar tekrar secdeye niyâz ettikten sonra dizüstü oturup sağ el kalp, sol el diz üzerinde "Hoş geldiniz, Safâlar getirdiniz" diye dedeyi safâlarlar.
- Dede, cemin açılış gülbankını okur: "Bismillah, destûr-i Şah! Allah Allah! Akşamlar hayır ola, Hayırlar daim ola, şerler def ola, günahlar af ola; Hakk Muhammed-Ali, Hasan, Hüseyin, Fâtımâtü'z-Zehra yüzü suyu hürmeti için demimiz, devrânımız kutlu ola. Allah, Oniki İmâm katarından, dîdârından ayırmaya. Dil bizden, nutuk Hünkâr'dan ola. Gerçekler demine Hû!.." İki rekât tarikat namazı kılınmış olur.
- Kahveci, kahve ikramında bulunur ve duasını alır. Carcı da, meydanı süpürüp, dededen duâsını alır.
- Dede, cemin içeriği üzerine konuşur.
- Kur'ân-ı Kerim'den Bakara 37-38, Âl-i İmran 103, Mâide 55-56, En'am 71, Tevbe 7, Kıyâmet 14-15, Ahzab 46, Tahrim 8, Nisa 26, Â'raf 23

gibi tevbe istiğfar âyetleri okunur, salavat getirilir; dede hizmet duâsını ve istiğfar gülbankını okur.

- Seccâdecî, kucağında Seccâde ile meydana gelerek dâra durup tercemânını okur: “Bismillah, bism-i Şâh! Ve kâle’r-kebû fiyhâ Bismillahi mecrâhâ ve mürsâhâ, inne Rabbî legafûru’rahîm.Nûh’un gemisine misâldir bu Seccâde. Hem Tûr-i Sînâ’dır, hem Sidretü’l-Müntehâ. Bu gemiye binenler necât bulur dedi ol Şefî’ü’l Müznibîn Muhammed Mustafâ. Pîrimiz, ustâzımız Cibrîl-i Emîn ve Şit nebîye kıl iktidâ. Er cemâli Muhammed, pîr kemâli Şâh Hasan vel Hüseyin; Allah’ı bir bilelim, verelim Muhammed, Ali ve Ehl-i Beytine salavat!” Tüm canlar salavat getirirler. Sonra Bismillahirrahmânirrahîm diyerek seccâdeyi serer. Daha sonra seccâdenin dört köşesine ve ortasına “âzzemtü aleyke yâ Ali, Ekremtü aleyke yâ Ali, En’amtü aleyke yâ Ali, Eslemtü aleyke yâ Ali, (ortasına) yâ Şâh Kerremallahü Veche”diyerek niyâz eder ve dâra durur. Görgüsü yapılacak müsâhipli canlar, kemerbestli ve yalın ayak olarak, birer birer eşîğe niyâz ederek seccâdenin üzerine yaş sırasıyla çıkarlar; önce seccâdeye, sonra, kendisinden önceki canların ayağına niyâz ederek “Hû Hakk sende” derler ve dârda dururlar. Seccâde üzerindeki canlardan birisi (veya Pîr) “İstiğfar âyeti”ni okur: “Kale rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in lem tağfir lenâ ve terhamnâ lenek^ünenne minelhâsiriyn.” Diğer bir can, “Dar Tercümânını” okur: “Cân ü gönülden el bağladık Evliyâ Erkânına, elhamdülillah bugüne, yine durduk Pîr Dîvanı’na. Mücrîmiz, miskîniz ya İlâhi, gelmişiz ihsânına. Hakk-Muhammed-Ali yolunda, Evliyâ Erkânında canımız kurban, malımız tercümândır. Hakk, erenlerin fermânına! Nefes Pîrimindir” der. Dede, “aşkola” deyince, seccâde üstündeki canlar hep birden secdeye inerler, doğrulmadan secdede beklerler. Dede, “Geldiğiniz Hak kapısı, durduğunuz âl-i Mansûr Dârı. Kıldığınız enbiyâ namazı, indiğiniz evliyâ niyâzı; Hakk, cesedinize can vermiş, göz vermiş, kulak vermiş, söylemeye dil vermiş; ey canlar, bu âzâlarınız ile Hakk’a yarar ne iş işlediniz? Sizi sizden soruyoruz. El gövdenin kaşınan yerini bilir. Gizlediğiniz Huzûr-i İlâhi’de, Ulu Dîvânda sorulacaktır. Açığa verdiğiniz, inşallah erenler Meydanında hallola... Dilli-başlı olun, ne gördünüz, ne işittiniz? Baş kaldırın cevap verin” der ve dil ve-

rir. Canlar doğrularak "Allah, eyvallah. Hak grdk, Pr meydanına geldik" der. Dede: "Ey canlar! Bu Seccâde hak mı? Bu Yol, hak mı? Tanrı buyruğu, hak mı? Ana baba hakkı, hak mı? Komđu hak k, hak mı? Pr, Rehber, Mrşd, Karakazan hakkı, hak mı? Teklif, Buyruk, Çelik hakkı, hak mı? Yâs-ı Mâtem, Mâh-ı Muharrem, hak mı?.."Canlar, "Allah, eyvallah"der. Sorulan kişi yanıt verir:

Dede: -Kimin kulusun?

Can: - Allah'ın kuluyum.

Dede: - Kimin mmetisin?

Can:- Peygamber Muhammed Mustafa (A.S.) mmetiyim.

Dede: - Kimin talibisin?

Can: - İmâm Ali tâlibiyim.

Dede: Kimin neslindensin?

Can: - Âdem (A.S.) neslindenim.

Dede:- Kimin milletindensin?

Can: - İbrahim Halîlullah milletindenim.

Dede:- Kimin tarîkatındansın?

Can: - Nâzenin tarîkatıdanım.

Dede: - Atan kim?

Can:- Âdem (A.S.)

Dede: Anan kim?

Can:- Hz. Havva.

Dede: - Kimin dinindensin?

Can: -Muhammed (A.S.) dinindenim.

Dede: - Kimin imânındansın?

Can: - Aliyyü'l Murtezâ imânındanım.

Dede: - Prin kim?

Can: - Hacı Muradı Veli

Dede: - Mrşdin kim?

Can:- Hacı Turabi Veli

Dede: - Rehberin kim?

Can:- Arap Ali

Dede: - Kimin topluluğundansın?

Can: - Gürûh-ı Nâci topluluğundanım.

Dede:- Kimin oğlusun?

Can: - Yol oğluyum, Ali bendesiyim.

Dede: Ne zamandan beri İslâmsın?

Can: - Kâlû "Bela" dan beri.

Dede: - İslamlığa Delîlin nedir?

Can:- Delîlim, kelime-i şehâdet' (Lâ ilahe illallah, Muhamme'r-resûlullah, Aliyyü'l Veliyullah ve Vâsiyü'r-resûlullah)tir.

Dede: - Tarîkatta Pîrin verdiği tarîkat zikrini yapıyor, teheccüt namazını kılıyor musun?

Can: - Evet.

Dede: - "Muharrem orucu tuttunuz mu?

Can: - Evet.

Dede, Meydandaki canlara hitâben: "İnsanlar, Âdem'le Havva'dan halkolmuştur. Kul, hatâsız olmaz. Hatâ, tövbesiz olmaz. Gelin, erenler huzûrunda, Hakk dîvânında özünüzü ve özrünüzü ortaya koyun. Döktüğünüz varsa, doldurun; ağılattığınız varsa, güldürün; yıktığınız varsa, yapın; incittiğiniz varsa, mürüvvet dileyip gönlünü alın. Ne dalda elma, ne de gönüllerde gümân kalmasın. Birbirinizle helalleşip rızâlaşın, rızâ ile Hakk rahmetine cümlemiz vâsıl olalım" der. Sonra da tek tek veya cümlesine birden "Anne babanızla, hısım-akrabızla, konu komşunuzla, yol kardeşinizle, din kardeşinizle ve bütün insanlar ile nice berisiniz?" "Âyin-i cem erenleri! Bu canlar derler ki, biz Hakk huzûrunda, pîr dîvânındayız. Bizim elimizden, dilimizden, gönlümüzden bilerek-bilmeyerek incinmiş hal kardaşımız, yol kardaşımız var ise dile gelsin; bizden hakkını talep etsin. Ne haktan kaçırız, ne haktan geçeriz. Hakk huzûrunda, Pîr Dîvânındayız. Kalmış gönüllere mürüvvetimiz var. Haklı olan varsa, hakkını talep etsin; hakkını alıp

bize rızâlık versin ki, Beraberce Hakk'a varalım, diyorlar. İstek kapıları açıktır." Dede, "Ey canlar! Hepiniz bu canlardan hoşnut ve râzı mısınız?" diye üç kez sorar. Canlar hep bir ağızdan râzılık anlamında "Allah, eyvallah" derler. Talebi olan varsa, rızâlaştırılır. Rızâlaşma olmazsa, Pîr'in ve canların kusûrlu gördüğü ve teklifi kabûl etmeyen kişiye destûr verilir ve cemden çıkarılır. Dede: " Siz, bu canlardan hoşnut ve râzı oldunuz. Bizleri yoktan var eden Allah da cümlelenizden hoşnut ve râzı ola. Râzılığınızın nişânı olarak; âşığa mânâ, dâvâya nişân, gerçeğe Hû" der. Canlar sağlı-sollu birbiriyle niyâzlaşırlar. Meydandaki canlar da aynı şekilde niyâzlaşırlar ve seccâdeye niyâz ederek dâra kalkarlar. Dede: "Allah Allah! Durduğunuz dârdan, çağırduğunuz Pîr'den hayır hasenât göresiniz. İkrârlarınız dâim ola. Muhabbetleriniz kâdim ola. Sizler Meydana koyduğunuz kusûr ve günâhlarınızdan geçip birbirinizden râzı oldunuz; mağfiret sâhibi Allah cümlemizin bilerek-bilmeyerek işlediğimiz, şu anda dilimize, gönlümüze gelmeyen günâhlarımızdan geçmiş ola. Rabb'l âlemiyn bu dîvânda sorulanları inşallah ulu dîvânda sormaya. Dil bizden, nutuk Cedd-i Pâkimizden ola. Gerçeğe Hû" diye duâ eder. Canlar secde'ye varırlar. Secdeden sonra diz üstü yürüyerek ve seccâdeden dışarı çıkmadan, sıra ile Dede'nin önüne gelirler. Öndeki can, Dede'nin dizine niyâz edip öylece bekler. Dede, önündeki canın eli üstüne sağ elini koyarak kulağına doğru yavaş sesle Fetih Sûresi 10. âyetini okur: "İnnelleziyne yübâtî'üneke innemâ yübâyi'ünallah, yedüllahi fevka eydiyhim, femen nekese feinnemâ yenküsü alâ nefsih ve men evfâ bimâ âhade aleyhullahe feseyü'tiyhi ecren aziymâ." "El ele, el Hakk'a dîsturu (Fetih, 10.âyeti) gereğince "Hakk işini rast getire" diye yüksek sesle duâ eder ve sonra önünde secdede bekleyen canın sırtını üç kez "Yâ Allah, Yâ Muhammed, Yâ Ali" diyerek sıvazlar. Dede ile işi biten can, diz üstü olarak tüm halkadaki canlarla görüşür ve seccâdeye de niyâz ettikten sonra bu kez meydanın sol tarafında olmak üzere yenden dâra durur. Arkasından gelenler de aynı şekilde gelerek halkadaki canlarla niyâzlaştıktan sonra seccâdeye ve önündeki canların ayağına niyâz ederek önündekinin bu kez sağında olmak üzere dâra dururlar. Dede, tecella duâsını okur: "Allah Allah! Tecellanız temiz, yüzünüz ak ola. Günâhlarınız affola. Tecellâ, tevellâ, teberrânız, namazlarınız, niyâzlarınız hakk, Muhammed, Ali Dergâhı'na yazıla. Gerçeğe

Hû...” Canlar secdeye inerler, niyâz edip diz üstü otururlar. Böylece iki rekât Tarîkat Namazı kılınmış olur. Tüm canlar ve Dede “Hû erenler, Meydanlar pâk ola, tavâfınız kabûl, mi’râcınız mübârek ola” derler. Canlar da dedeyi ve diğer canları ellerini göğüslerine bastırarak ve sessizce safâlarlar. Seccâdecî seccâdeyi toplayıp dededen hizmet duâ’sını alır. Carcî meydanı süpürür ve dededen duasını alır.

- Beş bacı meydana gelerek iki rekât tarikat namazı kılar. Daha sonra Fetih sûresi 10 ve Mümtehine 12. âyeti okunur. Canlar secdeye inerek “Allah Allah” derler. Dede, gülbankını verdikten sonra canlar doğrulurlar. Carcî, meydanı süpürür ve dededen duâ’sını alır.
- Carcî tekrar süpürgesini sağ koltuğunun altına alarak meydana gelir ve gülbankını okur; dedenin önünde dizüstü oturur. Sol elinin içine postu sağ eliyle üç kez sağdan sola süpürür ve ocağın yanına gelir ve üç kez süpürür; sonra rehber postunda aynı işlemi yapar ve meydanın ortasına gelerek dara durur.
- “Sırsuyu”nu getiren carcının sol omuzundan niyâz alarak solda durur. Dede carcının duasını verir ve carcî meydandan ayrılır.
- Sırsucu, tercemânını okur ve dedenin önünde diz çöker. Dede, sağ elinin şehâdet parmağını tasa batırır ve şu gülbankı okur: “Kim bu sudan içer ya da dokunursa; Allah adına, ben onun biâtını kabûl ettim, Allah ve Resûlü de kabul buyursun”. Dede, bir yudum içer; sonra sırayla diğerleri içer; canlar salavat getirir. Dede, “Nûr ola, sır ola, kalbe gevher ola; dertlere deva ola; hastalara şifa, borçlara edâ ola” derken; canlar da “Allah Allah” der. İşlemine tamamlayan sırsucu dedenin eline niyâz ederek darâ durup duasını alır.
- Delilci (çerağcı), delili ile meydanda darâ durup; Ahzab 45-46 âyetlerini ve delil tercemânını okuyup; on iki kaşık yağı kandile koyar; Nûr sûresi 35-36-37. âyetleri, duâ’sını ve Fatihayı okur. Canlar da darâ durur; sonra canlar ve delilci secdeye niyâz ederler. Âşıklar (zakirler) delille ilgili üç düvâz-ı imâm okuyup dualarını alırlar. Carcî, meydanı süpürüp duâ’sını alır.
- Kurban kesecek canlar iki rekat tarîkât namazı kılarak meydana gelip canları safâlarlar. Seccâdecî, seccadesi ile meydana gelir; dede onun duâ’sını okur; niyâzını yaptıktan sonra ayrılır. Kurban kesecek can-

lar, seccadenin üzerine yalınayak ve kemerbestli gelirler; dede onların görgüsünü görür. Carcı gelip meydanı süpürerek, dededen duasını alır. Kurban dualanır. Kurbanı ekmek, tuz ve su ile meydana gelir; niyâz alıp kurbanın ön sağ ayağını kaldırarak darâ durur. Dede, duasını verir. Kurbanı, kurbanla birlikte meydandan ayrılır. Carcı meydanı süpürüp, dededen duasını alır.

- Yemekten evvel, sırayla herkese elsuuyu hizmeti yapılır. Dehr sûresinin 7,8,9. âyetleri okunur. Sofracı kucağındaki büyük sofraya üzerinde ekmekle gelip sofraya tercemanını okur. Dede onun duasını verir. Bütün canlılara yemek ikram edilir. Dede, sofraya duasını okur. Sofracı da dedenin önündeki sofrayı kucağına alarak sofraya kaldırma tercemânını okur. Dede onun da duasını verir. Elsuuyu hizmetinden sonra carcı meydanı süpürüp, duasını alır.
- Kurbanı derisi soyulmuş bir şekilde kurbanı bütün halinde meydana getirir ve duasını alır. Her zaman olduğu gibi carcı meydanı süpürüp duasını alır. Kurbanı kurbanı kara kazancıya (lokmacıya) teslim eder. Lokmacı bir parça et ile meydana gelip darâ durur, duasını alır. Carcı meydanı süpürüp duasını alır. Zâkirler kara kazanla ilgili üç düvâz-ı imam okur. Dede, onların duasını verir ve tekrar carcı meydana süpürge çalar ve duasını alır.
- Kurban sahipleri eşığı yoklayarak seccade üzerinde yatarlar. Dede, onların yüzlerinin geldiği tarafta erkân çubuğunu yatanların boyunları üzerine bırakır ve Fetih sûresi 10. âyeti, Mümtehine 12. âyeti, Yasin ilk 12 âyeti okur. Dede, çubuğu sağ eline alarak Oniki İmam'ların isimlerini söyleyerek (her bir sûrenin adını söylerken erkân çubuğunun ucuna niyâz eder.) ihram içinde yatan canlıların her birine erkân çubuğunu oniki kez çalar. Dede, Âl-i İmran 27. âyeti okuyarak "Allah'ın izni ile yeniden diriliniz. Uyuyanlar uyan, Hakk'ın nûruna boyana" diyerek örtüyü çubukla kaldırır. Canlılar sırayla dedenin ayağına ve üç kez erkân çubuğuna niyâz ederler. Dede, talibin sağ omzuna erkân çubuğunu çalar; onlar da dedenin sağ omzuna niyâz ederek darâ dururlar. Bu arada seccadeci seccadesini alır ve dede onun hizmet duasını okur. Erkân çubuğu sakka suyu tasında dede tarafından üç kez yıkanır. Dede, erkân çubuğuna niyâz ettikten sonra erkân duasını verir. "Allah Allah! La feta illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar. Her kazâyı , belayı def eder-

sin perverdigâr. Şâh-ı Merdan, Sırr-ı Yezdân, merd-i meydan. Pişivâsın yâ Ali, senden medet. Erkân altından geçene cehennem ateşi, kabir azabı göstermesin Allah, gerçeğe hü!" Dede, erkân çubuğunu üç kez öpüp erkâncıya teslim eder. O da çubuğa üç kez niyaz eder ve yerine koyar. Tekrar carcı gelir, süpürüp duâsını alır. Zâkirler, erkânla ilgili iki nefes bir düvâz-ı imâm okurlar. Dede gülbankını ve hizmet duâlarını okur. Carcı tekrar süpürüp duâsını alır.

- Yürekçi, kurbanın pişmiş yüreğini meydana getirir. Dede duâsını verir. Ardından sakka üzüm suyu ile meydana gelir ve tercemanını okur. "Destûr-i Şah! Erenler râhine geldim, gözlerim kanlı yaştır. Pîrim Kırklar içinde Aliyyü'l-Murtezâ baştır. Sadhezâren lânet olsun. Ol Yezid'in bağı kara taştır. Er cemâl-i Muhammed, pîr kemâl-i Şâh Hasan ve'l-Hüseyn. Allah'ı bir bilelim, verelim Muhammed-Ali ve Ehl-i beyte salavat." Tercemanını okuduktan sonra dedeye "Gâib erenlerin hakkı" der. Dede de duâsını verir: "âşıklar, sâdıklar, yanıklar, âyin-i cem erenleri; Gâib Erenler'in himmetleri, safâ nazarları üzerimizde hazır ve nâzır ola. Allah cümlemizi darda-bunda koymaya. Gâib Erenlerin hakkı yerine vâsıl ola. Rûhâniyetleri cemimizde hazır ola. Dil bizden, nutuk Hünkâr'dan ola. Gerçeğe Hû" Sakka üzüm suyundan bir parça ocaktaki ateşe serper, meydana gelip dededen duâsını alır. Sakka dededen destur alıp içer ve dedeye ikrâm eder. Müsahipli iki bacı sakkaya yardım ederler.
- Gözcü, meydana gelip sakka ile niyazlaşır ve dededen duâsını alır. Gözcü doluyla dedenin önünde diz çöker; dede duâ verir ve bir yudum aldıktan sonra gözcüye verir ve sonra o içer. Kadehi sâkîye verdikten sonra meydandan ayrılır. Diğer hizmet sahipleri (pazvant, lokmacı...) gelerek dolularını alırlar. Sakka, canlardan rızâlık almak için meydanda darâ durur; canlar " Allah eyvallah" der. Dede, duâsını verir. Sakka doluyla dedenin önünde diz çökerek ikram eder. Dede "Allah Allah! Dolunuz kabûl, murâdlarınız hâsıl ola! Allah dildeki hayır dileğinizi, gönüldeki murâdınızı vere. Dil bizden, nutuk ceddinden ola. Gerçeğe Hû!.." deyip yarısını içer; yarısını da sâkî içer. Sakka meydanda darâ durup duâsını alır. Carcı gelip tekrar meydana süpürüp duâsını alır.

- Yürekçi yürek olan kap ile meydana gelip darâ durur. Dede, En'am sûresi 118. âyeti, Bakara 168-172. âyetleri okur. Yürekçi, yüreği müsahipli canlara eşit olarak dağıtır. Carcı meydana süpürüp duâsını alır.
- Lokmacı, meydana gelip darâ durarak dedeye lokmayı tattırır. Dede, hizmet sahipleri ile dağıtımına izin verir. Lokmacı, dededen duâsını alır. Carcı, meydana süpürüp duâsını alır.
- Zâkirler, yürekle ilgili üç düvâz-ı imâm okur. Dede, zâkirlerin duâsını verir. Carcı meydana süpürüp duâsını alır.
- Zâkirler Mirâclama (üç bölüm ve son bölümde bir er, beş bacı semah döner) okur; arkasından bir tevhid okunur; üç tur semah dönülür; bir tevhid okunur ve üç tur semah dönülür. Bir düvâz-ı imâm okunur. Semah dönenler secdeye kapanır. Dede onlara ve zâkirlere duâsını verir. Carcı meydana süpürüp, duâsını alır. Arkasından bir er beş bacı tarafından Kerbelâ semahı dönülür. Semah dönenler tekrar secdeye kapanır. Dede onlara duâsını verir. Carcı meydana süpürüp duâsını alır.
- İnsan sûresi 15. ve 18. âyetler ile Ahzab sûresi 56. âyet okunur. Sakka, sakka suyunu dededen başlayarak bütün canlara ikram eder. Dede, sakkaya sakka suyundan içirir. Suyu içen sakka sakka suyu nefesini okur. Meydana gelir, kalan sakka suyundan havaya ve yere saçar. Duâsını alır. Zâkirler üç düvâz-ı imam okurlar. Dede onların da duâsını verir. Carcı gelip meydana süpürerek duâsını alır.
- Elsuju, hizmet sahibi tarafından getirilir ve dededen başlayarak halkadaki bütün canların sırayla eline su döker. Elinde havlu ile meydana gelip, dededen duâsını alır. Gözcü "edep erkân" der ve canlar diz üstü olarak Bakara sûresi 255. âyetini (Âyet'ül Kürsi) okur; salavat getirilir. Dede duâsını ve gülbankını okur.
- Sofracı dededen başlayarak sofraları kurar. Yemekler dağıtılır, yenir. Dedenin sofrası hariç diğer sofralar toplanır. Sofracı, dedenin önündeki sofrayı alarak darâ durur ve tercemânını okur. Dede de onun duâsını verir. El suju gelir ve bütün canlar ellerini yıkarlar. Dede hizmet duâsını okur.
- Gözcü ve pazvant meydanda, diğer hizmet sahipleri de oldukları yerde darâ durup, dededen hizmet duâlarını alırlar. Dede daha son-

ra" Eksik-Noksan" ve "Oturan-Duran" duâlarını okur. "Allah Allah! Eksişimiz-noksanımız tamam yazıla. Namazlarımız, niyâzlarımız, ibâdetlerimiz Hakk katında kabûl ola. Cemimiz, Kırkların yaptığı cem ola. Hakk-Muhammed-Ali cümlemizin yardımcısı ola. Dil bizden, nutuk Hünkâr Hacı Bektaş Velî'den ola. Gerçeğe Hû!.." "Allah Allah! Vakitler hayır ola. Hayır kapıları açık, kaza-belâ, nifâk-fesad kapıları kapalı ola. Oturan-duran, Pîr ü civan kalkıp yola çıkanların menzîli pâk ola. Hızır kılavuzu, Ali yoladaşı ola. Allah tekrârını nasîb eyleye. Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk ve arkadaşlarının ruhlarını şâd, mekânlarını cennet eyleye. Cumhuriyetimizi ilelebed pâyidâr eyleye. Allah, ordumuzu muzaffer eyleye. Oturanlar hasır, gidenlere destûr ola. Nûr-i Nebî, kerem-i Ali, pîrimiz, ustâzımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî! Dil bizden, nutuk Hünkâr-ı Evliya'dan ola. Gerçeğe Hû!.."

- Cem, sona ermiştir. Bütün canlar evlerine giderler. Son olarak dede gider.

(Âşık Battal DALKILIÇ: Ankara/Çubuk/Susuz (Yeniköy) Cibali Sultan ocağından. 1765'te Çubuk/Susuz'a yerleşmişler; sonradan adı Yeniköy olmuş dede soyundan zâkirlık yapıyor ve post âşığı okuyor. Hocası İdris Gülletutan 1800'lü yıllarda yaşamış Âşık Seyit Süleyman, Battal Dalkılıç'ın dedesinin amcası. Âşık Battal Dalkılıç, Âşık Muzaffer Çolakoğlu ve Âşık Hüseyin Çufadar ile cemlere katılıyorlar.

Âşık Süleyman İMAMOĞLU: Çankırı/Şabanözü/Kutluşar. Ustası Âşık Hamo. 1958 yılında posta oturmuş.

Âşık Muzaffer ÇOLAKOĞLU: Çankırı/Şabanözü/Bulgurcu Köyü. Ustası onaltı yaşındayken posta oturmuş olan Halil Bektaşoğlu. Post âşığı.

Âşık Hüseyin ÇUFADAR: Ankara/Çubuk/Dağkalfat. Ustası 1967'de çalışmaya başladığı Âşık Daimi. 1990'da müsahip kurbanını kesmiş ve posta oturmuş.)

EVVEL HAK MUHAMMED

Derleyen ve Notaya Alan: Armağan Coşkun Elçi
 Kaynak: Şeyh Dâvud Dâlekî, Nakşebendî İsmailîyye, Şuafeffî Çelebköfte, Hüseynî Çelebköfte

4
 ev-vel hak-mu-ham-met a-li-den-yar-dım-----

7
 e-ren-ler-aş-ki-na

10
 gel-di bu-de-lil----- ha-ti-ce-fa-ti-ma

13
 ha-san hü-se-yin-----

16
 kırk-lar ur-fa-nı-na gel-di bu-ce-lil-----

19
 zey-nel ba-kır-ca-fer hü-hü-hü-----

22
 mu-sa-i-ka-zım----- ri-za-na-ki-ta-ki

25
 as-ke-ri-bi-zım----- ba-ki-i-meh-di-ye

28
 aş-ki-ni-ya-zım-----

31
 o-ni-ki-mam-la-ra gel-di bu-de-lil-----

2

34
mu- ham- met- a- li- nin

37
ya- rin- den- gel- di----- ha- san hû- se- yi- nin

40
nu- run- dan- gel- di-----

43
zey- nel a- bi- di- nin sır- rın- dan- gel- di-----

46
o- ni- ki- er- ka- na

49
gel- di- bu- de- lîl----- i- mam- ba- kır- ca- fer

52
ver- di- se- ri- ni-----

55
mu- sa ka- zım- nı - za bul- du- ye- ri- ni-----

58
ta- ki- na- ki as- ker

ri- nin to- ru- nu----- mu- ham- med- meh-di- yc

4
gel- di- bu- de- li-----

7
hak -mu- ham- med- a- li- hû- hû- hû----- ka- bul ey- le- ye-----

10
ha- san- la- hû- se- yin

13
zey- nel- de- bi- le----- i- mam- ca- fer- ba- kır

16
vas- fin- söy- le- ye-----

19
o- ni- ki- mam-la- ra gel- di- bu- de- li-----

22
ka- zım- mu- sa- rı- a- hû----- hû-----

böy-le bu-yur-du..... ta-ki na-ki as-ker
4 ri-ye-du-yur-du.....
7 meh-di re-sul zül-fi ka-ri-si-yr-di.....
10 sü-ley-man pir-aş-ki-na
13 gel-di bu-de-lil.....
16 se-yit-sü-ley-man aş-ki-na-yan-di bu-de-lil

EVVEL HAK MUHAMMED

Derleyen ve Notaya Alan: Armağan Coşkun Elçi
Kaynak Eski: Darul Ustaklı; Süleyman İsmailoğlu, Mustafa Çelikkaya, Hüseyin Çarlılar

4
ev- vel hak- mu- ham- met a- li- den- yar- dım-----

7
c- ren- ler- aş- kı- na

10
gel- di bu- de- lil----- ha- ti- ce- fa- ti- ma

13
ha- san hü- se- yin-----

16
kırk- lar ur- fa- ni- na gel- di bu- ce- lil-----

19
zey- nel ba- kır- ca- fer hü- hü- hü-----

22
mu- sa- i- ka- zım----- ri- za na- ki- ta- ki

25
as- ke- ri- bi- zım----- ba- ki- i- meh- di- ye

28
aş- kı- ni- ya- zım-----

31
o- ni- ki- mam- la- ra gel- di bu- de- lil-----

2

23

gel- dert le- re- der ma- ney le hak - la- i i- le- he il- lal- lah

25

şa- hi- mey val- lah ey- val- lah ya- al - lah- la- i- le- he

27

il- lal- lah

Hatice'nin kızı Fatma
Elim al yabana atma
Dergahından mahrum etme
Gel dertlere derman eyle
(Tevhid)

Şah Taki'nin ve Naki'nin
Kemteriyem Askeri'nin
Yarlıgamak senin şanın
Gel dertlere derman eyle
(Tevhid)

Hasan, Hüseyin aşkına
Yardım eyle düşküne
Zeynel Abidin aşkına
Gel dertlere derman eyle
(Tevhid)

Var Allah'tan dilek dile
Mehdi Sahih Zaman gele
Dedemoğhlu secde kıla
Gel dertlere derman eyle
(Tevhid)

Durduk Bakır'ın katlan
Cafer'in ilm-i zatına Musa,
Rıza hürmetine
Gel dertlere derman eyle
(Tevhid)

TEVHİD (Her dörtlükten sonra söylenir)
Hakk la ilahe illallah
İllallah Şah illallah
Ali Mürşid güzel Şah'ım
Şahtan eyvallah eyvallah
Ya Allah
La ilahe illallah

YEVİM-İ KİYAMETTEN (KARAKAZAN)

Derleyen ve Notaya Alan Armağan Coşkun Elçi
Kıyımık Kıyı: Darul Fethiye, Süleymaniye İmarı, İstanbul, İstanbul Çarşısı, Hıseyin Çarşısı

KERBELA SEMAHI

10 şan
Aç- tu- ka- pı- yı- kırk- la- rın- bi- ri- si-
13 bi- ri- sin- den- mes- tol- muş- tur- va- rı- sı
16 eh- li- bey- tin- gü- zel- şa- hın
19 ko- ru- su- ko- na- lmi- mam- hû- se- yin
22 aş- kı- na- il- lal- lah- şah- il- lal- lah- şah
25 il- lal- lah- se- na- li- sin- a- li- mür- şid
28 gü- zel- şa- hım- ey- val- lah- ya- al- lah
31 la- i- la- he- il- lal - lah